

ПОСТУП

ВІСТНИК ЛІТЕРАТУРИ И ЖИТТЯ

ЗМІСТ:

Дух степів і традиція (*Петро Шостаківський*) —
 Колись а тепер (*Степан С.*) — * * * (*А. М.*) —
 В улюбленій столиці Карла Великого (*Осип Назарук*) —
 Рондель (*Борис Гомзин*) — Перша ніч (*Богуслав Поленич*) —
 Лист (*Меріям*) — Юрій Немирич Канцлер Великого Князівства Руського
 (*Др. Ігор Лоський*) — Вистава преси в Кельні (*М. Г.*) —
 Перші українські вибори в Галичині під владою Польщі —
 Зі світа — Бібліографія — Літературні замітки.

ВЕРЕСЕНЬ — ЖОВТЕНЬ

Обов'язком кожного Українця-Державника є
передплачувати одиниць того роду журнал

„ПОСТУП“

вістник літератури і життя

Виходить як двомісячник в обемі 4—5 аркушів друку

Містить: статті з області політики, соціології,
релігії й письменства, вартну белетристику оригі-
нальну і перекладну та багатий відділ бібліографії.

├

Стоїть на становищі української державницької
ідеології і редагований в дусі християнським.

├

Участь у „Поступі“ за 1927 рік брали: Андру-
сяк Микола, Аненко І., Бать Ол., Гладилевич І. К.,
Заїкин В., Др. Залозецький В., Др. Крип'якевич І.,
Липинський В., Лімниченко В., Др. Лоський І.,
Др. Лужницький Гр., Меріям, Монкевич Б., Мон-
трезор А., Мох М., Др. Назарук О., Нигрицький
Л., Пасіка М., Петрійчук Ор., Саварин Д., Семчук
С., Сохоцький І. Н., Фірак М., Шостаківський П.
та інші.

Передплата на рік 10 зол.; піврічна 5 зол.;
для закордону річно 1.50 доларя.

Редакція й Адміністрація журналу „ПОСТУП“
ЛЬВІВ, вул. Кльоновича ч. 8.

ПЕТРО ШОСТАКІВСЬКИЙ

Дух степів і традиція

Процес боротьби сходу із заходом — цивілізації кочовиків з цивілізацією осілих хліборобів..

Не Великий Гетьман винен, що його нерозумні нащадки свою національну справу зв'язують з гайдамацьким руйніцтвом і всяким антидержавним, анархічним, антикультурним і безпутним бунтарством.

В. Липинський, «Україна на переломі»

ЗМІСТ: Вплив степів на історію України. — Боротьба зі степом в князівській добі. — «Дух степів». — Ціхи духового скочовіння українського народу. — Генеза большевизму і його предтечі на Україні: лібералізм, соціалізм і юдаїзм. — Сила традиції позитивної і негативної. — Кілька прикладів з нашої історії. — 1917—1920 рр. на Україні. — Історія повторюється. — Період Гетьманщини 1918 р. можна порівняти з часом гетьманування Великого Богдана. — «Дух степів» по цей бік Збруча. — Що таке традиція? — Оцінка сучасності. — Червона орда на Україні. — Боротьба двох традицій: руйницької і творчої. — Закон вирівнювання сил.

I.

Оскільки правдою є, як твердить позитивна наука, що гео-фізичні чинники впливають на фізичні, а почасти й на психічні властивості народів, то на Україні відбився і вплив степу. Але мені не те важне. Маю на думці вплив степу, не як фізичного підлога, а як певного духового, психічного явища, як наслідка історичних подій, що відбивалися на українських степах і які стали українською традицією. При тім не тільки на полуднево-східних теренах України, а на просторі майже всієї етнічної України.

Степи фатально затяжили над Росією і Україною. Думаю однак, що на Україну вони мали гірший деструктивний вплив. Степ мав для України онтологічне значіння, себто тісно зв'язане з самим її буттям. Киньмо оком на найдавніше минуле. Простори України здавна були місцем пересовування зі Сходу на Захід арійських народів, що тіснили один другого; почавши від Кельтів, а скінчивши зпосеред слов'янів Українцями. Слідом за арійськими народами посунули з Азії на Україну монгольські й тюркські народи, які кочували довгий час у Азії, не можучи осісти на стало, і які лишилися ордою, не ставши на вищий щабель осілого життя. Одна за другою хижі орди кочовиків напирали на найближч

зі сходу осілі племена України-Руси. Перша велика орда Гунів пройшла майже цілу Європу, розгромивши по дорозі всі тодішні народи, аж поки сама не вичерпалась в силі і зникла. Далі вже в історичний період Української Руси нападають щораз нові орди: Обрів, Хозарів, Торків, Печенігів, Половців, різних менших орд і нарешті останньої найстрашнішої для Руси — орди Татарів.

Одних, з цих орд, Русь відкидала, другим підпадала в часті своїх земель на менший або довший час, поки зміцнившись, не відкидала орду назад на схід. Перед найсильнішою ордою Татарів Київська-Русь в цілості своїй не встояла, підпала під довгу зверхність після жахливого спустошення.

Наслідком періодичних нападів кочовиків, Київська Русь то значно скорочувалась на своїх землях, то знов поширялася. Нема в історії європейських народів подібного прикладу такого постійного, періодичного винищування народу фізично, обертання городів, осель враз з культурними здобутками в голі степи, зменшення обшару заселеної ним землі, то знову могутчого розросту.

Коли візьмемо під увагу, що ще на прикінці VIII віку київська Русь вдруге займає Азовське поморе, а в IX віці колонізує Тмуторокань, теперішню Тамань на Кубані, а потім під напором орд знову очищає цілу південно-східну Україну аж по Київ, — то нам представиться грандіозна картина боротьби зі степом. Нераз оправляється Русь, знову заливає своїм народом південно-східні простори і здається вже скріплюється на них, аж ось новий залив Татарів і знову Русь відкинена аж по Київ два з половиною століття. Переболівши перші розгрома татарщини Русь за литовсько-руських князів скріплюється поволі, пробує знову ніби ширитись, але новий подих степів — Менглі Гірей в другій половині XV століття ще гірше руйнує її ніж Бату і Русь знову знищена аж поза Київ далеко, вяне як неглибоко закорінена рослина під горячим подувом самума. Історичні жерела того часу кажуть, що тільки західне Поділля, північна Київщина і північна Чернигівщина так сяк вціліли. Вся решта українських земель на схід і південь була обернена геть в пустиню на цілих сто літ. Денеде встояли лише замки з під котрих знову Українська осіла стихія спочатку поволі, а далі сильніше починає здобувати степи. Ідучи слідом традиції попередніх віків на полудневий схід.

Остаточно опановується степ аж наприкінці XVIII і в половині XIX століття. Але чи назавсідги? Чи степ не дмухне ще раз спалюючим подихом?

* * *

Боротьба зі степом тягнеться тисячу літ, а може півтори і більше, коли брати Антів за предків Русинів-Українців

Значить боротьба зі степом стає явищем за давним, традиційним. В тій же мірі стає традицією і руйнуюча стихія степу — «дух степів».

Коли борються віками дві сили, то неодмінно вони проникають одна в другу фізично, пересякають духом одна другої, запозичають взаємно методи організації і боротьби. Мало того, психічно впливають одна на другу.

Коли кочові орди нападали на Русь, то зіткнувшись з опорою її осілої сили, самі пробували осісти; аж згодом або Русь їх відпихала, або нові орди винищували попередні. Всеж таки підбивши на довгий час Русь приміром Татари не могли осісти у великій числі. Стихія осілого народу перемогла орду фізично, але зате й орда затроїла осілий народ психічно — «духом степу».

II.

Зачнім шукати «духа степу» з літописного часу Руси, полишаючи на боці незнані епохи Сарматів і Антів. Вже в удільних усобицях князів є якісь первістки занадто буйного свавілля, переростаючого розмахом анальогічні явища боротьби феодалів західної Європи. Молоді амбітні князі, ізгої або вожди вже не раз кличуть на підмогу собі Половців для розправи зі старшими князями.

Що це? Це перші наслідки впливу орди.

Друге характеристичне явище це — «татарські люде», які воліли зверхність поганської дикої орди, ніж підлягати своїм князям. Цього явища не здібаємо в європейській психіці. Це вже виразніший прояв «духа степів», кочовницької психіки, початок занепаду осілої структури Руси. Колиби князівська Русь не всякнула в себе обезвольюючого впливу кочовиків, моглаби зєдинившись, відбити Татарів, як перед тим відбила Обрів, Хозарів, Печенігів, Половців. Стихія степу перемогла Україну. Наслідки зруйнування на цей раз вже цілої Руси Татарами занадто відомі, щоби їх повторювати. Трудно тепер собі уявити, куди сягалаби Україна на схід, як глибоко вона опанувалаби східні простори, колиб вона могла була встояти в XIII віці і відкинути орду. Татарський погром є переломовим моментом, від якого Україна винищена фізично, а будучи перед тим найбільшою з словянських держав, уступила першенство Польщі, а згодом Росії. Останній Україна уступила чисельну перевагу вже назавсідги. Однак не в фізичному винищенню України татарами полягає суть катастрофи. Протягом віків Україна могла ще наवरстати свої втрати. І дійсно вона ще розрослася, повстаючи як фенікс з румовищ.

Трагедія погрому лежить в тім, що Україна з нападів кочовиків, головню з татарських погромів, вийшла духово хвора, глибоко затроєна духом кочовицького степу. В пси-

хічний хворобі треба шукати розгадки того сумного факту, що по татарській неволі Україна вже не могла виключно своїми силами створити довго-тривалого державного організму. Вправді ще продержалася Галицька Русь сто двадцять літ, хоч і пошарпана Татарами. Однак маючи на сході руїну київської Руси улягла також »духові степів«.

III.

Щож це за психічна хвороба? Як її окреслити? Спробуємо заналізувати її прикмети, розкладаючи її на складові частини.

В першій мірі це поступенний заник інстинкту потреби мати свою державу. Нераз князі і гетьмани пробують створити власну державу, однак чим далі, тим ці проби глухнуть. Часто вже волять захист сусідних держав. Сильні волею мужі стараються підняти маси на вищий щабель державного життя, але східна апатія »пасивність«, почасти верхніх верст громадянства, а особливо низших його верст, зводять ці зусилля на нівець. В кожному разі інстинкт до своєї держави серед українців не має тої непереможної гостроти західних народів. Це одна з причин, чому менші од нас, а то і зовсім дрібні західні народи створили власні держави.

Найсильнішим наслідком »духу степів« є занархізування народа. Приклади? Розкрийте звичайний підручник історії. Вдумайтесь в безконечні сліпі бунти, повстання проти своєї влади в моменті творення власної держави; у всі »чорні ради«, у видачі ворогові своєї старшини черню. Проти одного авторитетного Гетьмана неодмінно повстає другий »гетьман« — руїник. Шляхотні пориви ідейних борців гинуть, як бульки на воді серед моря анархії. Що таке наша »Велика Руїна« як не безнастанна анархія вождів і мас. Скоординованости політичної чи воєнної нема. Вона розкладається хаосом полковників, низовим військом, різними ватажками, здезорієнтованими вибухами мас. Надлюдські зусилля Гетьмана Хмельницького опанувати хаотичну стихію гинуть на марне. Не допомогло ані приковування полковників, ані стикування голів бунтарям.

Завести тривалий лад, опертий на авторитеті — характерній прикметі оцілої цивілізації — не вдається.

Хаос — третя прикмета кочовицьких інстинктів заливає все. Наступна епоха по Хмельницькому для об'єктивних чужоземців це війна всякого проти всіх, аж поки Польща і Росія остаточно не виборкали Україну.

Четверта прикмета це вибухалий егоцентризм, хороблива амбітність. Цього типу українська історія створила здається найбільше, тому нема потреби їх поіменно вичисляти, бо вони знані.

Самозванні »гетьмани«, бунтарські кошові отамани, необуздані полковники і ватажки, »отамани« нашої доби це все

один тип кочової вдачі. Кожний з них не хоче підлягати старшому, авторитетнішому, бо сам кожний хоче бути головою держави. Кожний з них думає що він є найрозумніший і влади хоче тільки для себе. Брак самокритики і свідомости обов'язку підпорядковувати себе розумнішому або здібнішому. Разом з тим хороблива емоціональність. Реагування не холодним розумом — прикметою державних мужів і лицарів осілої нації, а чуттям — прикметою степовика. Вистарчить дрібниці, яка діткнулася його амбіцію, як він вже відпав, робить свою „незалежну“ політику; нежалежну воєнну операцію. З пустяка запалюється гнівом і мстивістю-вдачою східного чоловіка. Жадні докази згубности його егоїзму не переконують його. Безпощадно готовий воювати проти своїх в ім'я свого „я“. Тип Барабаша, Пушкаря, Суховія, анархічних кошових отаманів, вічно воюючих між собою і бунтуючих нарід проти останків давньої влади полковників і соток інших бунтарів зостанеться невмирущим у нашій старій епосі.

З нашої епохи отамани і »батьки«: Махно-Шинкар, Тютюнник, Волох, Божко, Григоріїв, Данченко, »отаман всіх отаманів« (не жарти, а справді був отаман з таким титулом), незалежний від галицької армії Сіак, карикатурний »гетьман« Полтавець-Острияниця і сила інших — це все характерні типи степової вдачі. Отамани від політики такі самі. Як не войовничі, то зпаралізовані духово ордою. Винниченко, який на військовому з'їзді 1917 р. плюгавить державницьку минувшину України; члени Директорії, які по занятті Києва більшовиками, розбігаються як щурі з тонучого корабля, покидаючи долю держави на плечі одного покійного С. Петлюри; міністри, вигукуючий, що як не будуватиметься, мовляв, Україна по програмі його соціалістичної партії, то нехай її зовсім не буде; М. Шаповал, що мріє про Україну як тільки есерівське царство; міністри 1919 року, які замість віддати всю енергію на боротьбу з більшовизмом, бавилися в »кризи кабінету«; діячі Центральної Ради, які боялися факхових генералів як жид свяченого (мовляв »старорежимні«) і які замість формувань залізних полків, запроваджували »вільне козацтво« (від чого вільне, від обов'язків?). Це все типи з психікою кочовика.

Пята прикмета. Степовий тип відзначається безпечністю, легковірністю, наївністю, браком здорової критики і логічного мислення. Характерно, що маючи до діла з постійними ордами, наші предки в найдавніші часи не збудували для оборони осілого населення якогось »Траянового вала«, який насипали Римляне, або »китайської стіни«, як зробив хліборобський Китай від постійних нападів кочових орд. Старі городи і замки не вистарчали для оборони.

Страшна поразка на Калці не налякала Руси. Після татарського погрому протягом наступних століть часто бачимо

легковаження хоч підупадаючої, проте грізної татарської сили. Подібне явище видно і в обороні західних і північних земель.

Досить було якомусь пересічному польському висланцеві приїхати, неофіційно щось приректи Січі, або старшині городовій, як недалеко перемога пропала. Ще гірше — починалася війна проти своїх, винищування Українців, українськими же руками. Вистарчить приїхати московському воеводі, пообіцати вольности, ласку, соболі, як справа визволення Держави пропала. Знову настає самовинищування. Причина сеї довірливості лежить в психіці кочовика. Бо осілий, при звичаєний до результатів витревалі праці, західно-європеець не має в собі подібної до нашої легковірності. Історія 16—18 ст. дає вельми багатий матеріал для ствердження нашої степової легковірності. Возьмім лише найновішу епоху.

Одні революційні діячі Ц. Ради наївно вірять на слово російській демократії, занедбуючи організацію має. Другі вірять в те, що народ „сам себе оборонить“. Тому не треба мілітарного війська, а потрібна міліція на якийсь там... „ново-зелендський“ взірєць. Занедбання оборони Батьківщини мститься гірко. Бракує поважної сили для вратовання Києва. Хвилю перед смертельною небезпекою просипається у збоченій душі атавізм здорових предків — потреба варягів. Кличуть Німців. Ворог вигнаний. Але легковірність ще більша, просто гомерична. Наївно віряться, що большевики вже не ті, які були, вони вже не жорстокі, бо організовані, адже тримаються, а не падають. Україні не загрожують. Тому можна з ними змовлятися проти нової своєї влади, повсталі з первістків органічно противних кочовництву, з здорової тілом і духом хліборобської верстви. Але „дух степів“ далі затроє Українців. Директорія вірить, що большевики не підуть підбоям на Україну. Тому страшне обурення, коли банда Пятакова рушила на Харківщину. Тодішні протестаційні ноти до Совітів це вже шедеври степової наївності. Ну, а віра провідників 1919-20 рр. у „визнання України Антантою“, або віра в спасенність „орієнтації“ на еміграції пам'ятна всім настільки, що лишне про них говорити. З сього жерела походить віра, що одними повстанцями можна повалити організовану орду большевиків.

Шоста риса. Зарозумілість і низкопоклонство — вдача так поширена серед нашого нещасного народу, що не варто багато наводити фактів. Найстрашніші ватажки 16-17-18 століття часто стають ягнятами перед поважною силою ворога і слізно просять прощення. Коли ворог заслабий, тоді степовик зарозумілий, часто непотрібно жорстокий (Наприклад російський білий отаман Слацов, вславився жорстокостями, а пізніше перекинувся до большевиків; або один з наших отаманів, який видовлюючи комуністів казав: „най краще де-

вять невинних погибне, ніж має один винуватий втікти"). Голосні, наведені мною вище, отамани з кочовою психікою, страшні колись для большевиків, стали потім у них попи-хачами послупними як немовлята, продавши їм за ціну видачі повстанських організацій, архівів УНР., приятелів ітп. Точка в точку як в 17 столітті.

Все це риси степової вдачі.

Сема риса. Брак витревалости рівнож становить вдачу кочовиків. Орди надаються до частих наскоків, але не до впертої, організованої, зтяжної війни. Не люблять укріплень; довгої організації до боротьби. Щось з цього є і в нашій психіці.

Від часу упадку Київської і Галицької Руси всі спроби відновити державу розбиваються також з причини невитревалости у піднятій раз праці. Велике діло Гетьмана Богдана гине, коли потрібно було вже небогато зусиль, щоби закрі-пити Українську Державу. Решти лицарів помагають Геть-манові Виговському створити В. князівство Руське. Брак ви-тревалости, помимо бунтів, знову запропащує ідею держав-ности. З тієї причини ідуть на марне зусилля Гетьм. Доро-шенка. При Гетьм. Мазепі старі вагання, апатія війська «нев-тральність мас» недостаточна піддержка Гетьмана старши-ною, словом той самий брак витревалости довести діло до кінця.

Подібні риси браку послідовности характеризують полі-тику Центр. Ради і Директорії.

Це все риси духового скочовіння українського народу, отрута «духа степів». Бо кочовика манить швидко, раптове; все що видає скорий результат. Тяжка довга організаційно-підготовча праця менших народів: Чехів, Естонців, Латинів нам якось не імponує. Натомість потягає зовнішнє, показне, здобуте одними деклараціями без тяжких зусиль. Для того хотілося „українізувати“ Україну в 2-3 місяці, нехтуючи 200 літний національний занепад. Тому то план організації геть-манської армії в 1918 р. здавався повільним, а захоплювали «мільйонів» маси повставшого народу. А якраз ця схаотизо-вана стихія не надавалася до відпору большевиків. Розі-бравши з військових складів убрання і чоботи „стихія“ роз-зійшлася по хатах. Рештою позісталих вояків розуміється трудно було відстояти широкі простори України. А до тогож при тодішнім степовім розгорячінню. Тому то більшість ота-манів годилася до наскоків на большевиків, а не для твердої оборони границь. Тому то наймолодші з отаманів любили строїтися в історичні костюми з музейними шаблями, в дов-железними шпиками, оселедцями ітп., заступаючи зовніш-ними прикрасами внутрішню пустоту. Словом це не були скромні і суворі західні лицарі. Тому то Директорія на по-чатку роздає на право і ліво кому попало дозволи на вій-ськові формування. Часто просто таки хлопчикам. Аби тільки

більше фігурувало на папері полків, дивізій, кошів, загонів, відділів ітп.

Розмір статті не дозволяє вичисляти подрібно всіх від-емних сторін нашої вдачі, формованої під впливом кочов-ницьких культур. Вистарчить нам вказаних. Вони є проявом глибокого психічного затроєння нас „духом степів“. Він, коли не побив нас фізично, то перемагав духово.

* * *

Стихія степу зломилася українців так основно, що зруй-новану велику державу XII ст. наші предки не могли вже відбудувати в попередній величчї. Героїчні зусилля еліти на-роду протягом 700 літ осягнули лиш частинно свої цілі. Україна оправляється і росте далі в степи, хоч вже не в та-кому розмірі, який був накреслений дотатарським розмахом князівської Руси. Нова перемога над степом відбувається вже під державною охороною по черзі Литви, Польщі і Росії. З останньою Україна мусить ділитися кольонізаційними просторами. Разом з тим тратить провідні верстви народу, віддаючи верхи нації, Польщі і Росії, через що затрачує на-ціональний характер. Стає кадовбом без голови. Однакож силою тисячлітньої традиції українська маса відбиває степи далі. Орда помалу, але невпинно відступає, плуг ворухється в степову цілину, повстають великі міста і чисельні оселі.

IV.

Наступає кінець 19 і початок 20 століття. Україна, по-збавлена організаційного зміслу, який дає тільки власна держава, несвідомо бодай, проте росте далі в степи чисельно і економічно. Центр потенціальної і економічної сили цілого кольосального організму Росії стало пересовується на південь, на Україну. Разом щораз ширше росте на Україні стремління укладати життя народу на своїй власній традиційній куль-турі, себто зростає національне відродження, якому в значній мірі помагає національний Піємонт-Галичина. Щораз оче-виднішим стає, що політична і національна структура Росії застаріла, що вона під примусом самого ходу життя, як не вистарчаюча система для нових форм життя повинна пере-будуватися. На подібний перелім чекає Україна, коли вона зможе буйно розвинути свої національні і політичні мож-ливости. Але не сподівається приходу нової орди.

Однакож катастрофа зближається. Стихія степу тільки притаїлася. Вона обезсилена, але не приборкана остаточно.

Чуткі люди у Росії передбачають нещастя. Кричать, що зближається «грядущий хам» (Достоевський і Мережковський). Передбачуючі мужі України — нечисельні державники — інтуїтивно відчують зближення бурі.

„Вростай в землю“ — зовуть вони, — бо наближається

буровій, — який вирве вас з землі». (В. Липинський. Дивись його довоєнні праці).

Проте провідні круги, як Росії, так і України забули про силу духа степів. Самі затроєні ним, не відчують небезпеки. А вона прийшла. Степ знову подув спалюючим самумом. Та ще з якою силою!

* * *

Звідки взялася у большевизму вулканічна сила вибуху? Чому він вибух в Росії і на Україні, а не деінде в Європі?

Полеми для його розвитку не були економічні підстави. Російська імперія була економічно богата країна. В далеко бідніших державах большевизм не вибух. Не грали тут аграрні і робітничі питання якоїсь важкої причини. І невтомленість війною, як дехто думає, ані культурна відсталість, як декотрі твердять. Слабші фізично і економічно, виснажені війною, з загостреними соціальними питаннями, або слабші культурно: Бельгія, Сербія, Болгарія, Румунія, Турція не піддалися большевизмови досі. І не упадок династії Романових був причиною появи большевизму. Ні в Німеччині, ні в Австрії, де впали вікові трони, большевизм якось не проявився.

Не сама революція 27/II 1917 р. була причиною прищиплення большевизму якраз в Росії і Україні. І не большевики її зробили. Навіть в малій мірі соціалісти різних толків. Революцію зробили головню ліберальні круги Росії, які бачили, що стара система Петра Великого, сама по собі диктаторсько-охлократична, а ще й до того оперта на політичній організації з часів татарської неволі Московщини швидко хилиться до упадку. Ця централістична система вже не є в силі розвивати кольосального організму Росії, потрібного вирішення багатьох національних, обласних, культурних і економічних питань. Тому російські ліберально-промислові політики взоруючись на західній Європі, використавши момент безрадности російської династії і уряду роблять з голодного бунту революцію і державний переворот. В. К. Липинський в певних розділах епохального в українській науці твору: «Листи до братів хліборобів» прекрасно вияснює істоту російського державного охлократизму, злочасного також для української державности.

Коротко про Росію.

Московська Русь князівської епохи не вела такої довгої боротьби зі степом, як Українська Русь. Вона з Новгородсько-псковських земель проникала в давно осілі фінсько-тюркські племена. Перша схватка зі степами сталася пізніше при татарській навалі. Знищена була сильно, головню першим ударом. Однак загартована в суворішій і біднішій природі в порівнанні з Україною і не розслаблена попередніми ордами — переборола стихію степу, зберігши державність. Опріч

того, спочатку боротьби з татарами всякнула в себе зі стихії орди те, що остання має в собі вартніще: дух єдинства, почуття збірності в масі, засаду деспотизму влади і послуху маси. Словом те, що має орда не розложена.

Проте пізніша боротьба Московської Руси з казанським ханством, надволжанськими степами і західно-сибірськими, а в сполучі з Україною з дальносибірськими, середньоазійськими і східно-українськими степами розслабила згодом також її духа осілости і державно-правовий устрій, заложений на традиції Київської князівської Руси. З степового духа і занепаду осілої стихії бере свій початок перша московська руїна — т. зв. „сму́тне вре́мя“. Здорові елементи хліборобські і міщанські опановують анархію. Петро Великий далі нищить осіле, будь що будь міцне боярство. Спираючись на охлократизм чиновний і військовий кладе підстави під будови велитенської імперії. Його задачу упрощує українська руїна. В часи вже його предків Україну зідала анархія. Розвал діла Гетьмана Богдана, поміг Петрови остаточно присмирити Україну. З опановання її починається ріст імперії-велитня, однак велитня на глиняних ногах, як оцінює сама російська критична історична школа. З ходом опановання Росією вказаних степів, руйнуючий вплив степів довершує розкладу діла генія і волі Петра Вел.

По розпаді російської імперії Україна, що виросла в значну економічну і чисельно силу не перебирає на себе, як можна було сподіватися, ролі міцної чорноморської держави. Були всі дані для цього. А чому. Бо її зів „дух степів“. Бо Україна, на степах якої довше товклися розкладаючіс я орди, не заємствувала від них бодай тих рис, які всякнула в себе Росія. На Україну сильніше вплинула анархія і хаос упадаючих одна по другій орд.

V.

Правдивих історичних орд на передодні вибуху большевизму було вже не багато, та й то більшість з них, переймаючись духом ворожої їй осілої стихії — вже осіли на землю.

Однак орда в поняттю духовім — як степова необуздана стихія — духова спадщина історичних орд, жила в психіці народу. Більше того „дух степу“ віками накопичуючись, ріс в останніх поколіннях. Він ніби затаївся, але ріс явно. Хто вникав в психологію довоєнного російського й українського громадянства, той відчував зріст якогось неоясненого занепаду. Релігія занепадала. Швидко росла серед останнього покоління апатія до віри в Бога. Її заступав атеїзм. Церква тратила вплив на маси. І то не з виключної причини синодального цезаропапізму. Помимо матеріяльного поступу в народних масах почуття правности й ладу не тільки не

росло, а слабо. Замість здорового лібералізму, як натурального гону молодих сил, ріс лібералізм лицемірний, бунтарський, який за всяку ціну стремів до знищення консервативних, здорових сил у народі. Замість патріотизму, — космополітизм, інтернаціоналізм. Інтелігентні верстви різних класів до того замотиличилились модними теоріями, що інтелігент з консервативними поняттями ставав в очах тоوارистства «ворогом поступу», відеталим, обскурантом ітп.

Тоді як на заході соціалізм приймали з застереженнями, якось повільно, з певними приміненнями до реального життя, то натомість на Україні й Росії його приймалося ортодоксійно, як євангеліє. Кожний молодик, не даючи собі труда думати, вірив „наймоднішим теоріям“. Українське відродження замість стати на засаді патріотизму, стало майже ціле на соціалізмі і йшло тільки по вказівках російських.

Ба навіть у Галичині радикали, воюючи з духовенством, яке створило всі національні і економічні інституції і дало там цілу інтелігенцію, по своєму темпераменту були більше подібні до Російсько-Української радикальної братії, хоч по програмі взорувалися на західно-європейським радикалізмі.

Стихійно ширилась гангрена громадянства. Щось було в ньому не західно-європейське — стриманість і обережність, а своєрідне: цей неоглядний гін, анархічне бунтарство, своєрідна «безшабашність» кочової орди. Словом розгоновою силою розкладу громадянства була стихія степу. Це просипався «дух степу». Громадянство психічно кочовіло. А політична і громадська структура України під упадаючою урядовою системою Росії, в якій всіх підрівнювалося під одно копито, не могла видобути з себе здорових сил проти ганґрени.

Однак ростучий дух степу, переріс всякі сподівання. Чому він змітає і лібералів російських, які розпочали «безкровну» революцію і поміркованих соціалістів Керенського і згодом центральну Раду? Бо в комунізмі, його дусі він найшов собі споріднену стихію.

* * *

По своїй природі кочуючий, повільний, але сильний організаційним змістом, так само онтологічний, але не для східних українсько-російських степів, а онтологічний для цілої християнської культури, сильний непереможною волею — світовий юдаїзм був споріднений духово стихією — духові наших степів. Адже він, антихристиянський своєю суттю, розвинув до скрайности дух матеріалізму «мамони», сучасну захланність фінансово-капіталістичну; дух ґешефтарства, біржевий ажіотаж, культ грошей ітп. Він робить спроби опанувати народи при помочі своєї релігії (в Іспанії, в Росії під видом ереси «зжидовілих», в хозарському царстві). Він час від часу творить інтелектуальні системи, розкла-

даючі європейські народи. В останню — марксизм — він вложив всю силу свого «месіянства» і непримиримости.

Стає нераз до отвертого бою з християнською культурою. Мимо того повалений знову нераз стає на ноги. Велике спустошення вчинив серед західних народів. Однак міцний осілий, перейнятий духом активного християнства, західно-європейець так сяк борикається з ним, а не дається. Там він — юдаїстичний соціалізм і комунізм може повільно підточувати народи. Для раптового опановання їх йому потрібна відповідна стихія. Таку наводить він в руйнуючій силі „духа наших степів“. Йому піддається скочовілий східний європейець, якого обернув в орду »дух степів«, що має за собою тисячлітню традицію.

VІ.

Традиція! У нас часто розуміють традицію, як поняття нереальне, мертве; як щось, що полишило по собі тільки музеальні і археологічні речі. Глибока помилка! Традиція се вповні реальне поняття, щось живе. Возьмім деякі приклади:

Відродження української державности в 1917-18 рр. почалося не на нових землях Кубані, або Низу, де найдовше затримався козацький устрій, а на старих, історичних землях України, довкола Києва. Кубанська кравва рада 1919 року тільки наслідувала Центральну Україну. Так само характеристично, що Гетьманський Рід Скоропадських, який став на чолі осілої, хліборобської України походить зі старої осілої верстви притім з лівобережної Гетьманщини, де найдовше заховалися державницькі традиції. Махновщина класична орда, на много глибша анархічна стихія від російської пугачовщини, бо остання бодай позірно йшла за »бороду і хрест«, а во ім'я чого вирізує людей Махно? Банди Махна »гуляють« там де товклися половецькі і татарські орди. Не випадково навіть сам Махно походить зі степового села Гуляйполя (символічна назва). Чого російські Пугачов і Стенька Разін виходять не з центра Росії, а з над нижньо-волжанських степів. Бо свою силу нищення обидва черпають з місця, де стояла »Золота Орда«.

Звенигородське анархічне повстання літом 1918 р. отамана Шинкаря (за центр. Ради був командантом Київської Военної Округи!) вибухає в районі сліпого гайдамацького руху 18 ст. Звідтиж бере свій початок знаменита жорстокістю совітська »таращанська дивізія«. От. Григоріїв перший повстає проти Директорії на Херсонсько-катеринославських степах. Не випадкове явище, що соціалістичний переворот робить не знаний в Європі, сильний інтелектуально, скорше західного толку соціаліст — Плеханов, а необузданий Ленін, який не є властиво слов'янин а мордвин, чи татарин — щей до того походить з надволжанських степів.

Кірбіс Керенський, протилежність волевого Леніна, сей клясичний тип зпаралізованого ордою, походить теж з тих самих степів. Підчас першого виступу большевиків в Петрограді в червні 1917 р. Керенський помагає потайки арештованим Ленінові і Троцькому втікти до Фінляндії. 25/X 1917 в Петрограді, коли вірні тимчасовому Урядові війська билися з большевиками, він видає наказ перестати з ними битися, бо мовляв, не можна соціалістам битися зі соціалістами. А перед смертельним страхом червоної орди передягається сам за жінку і тікає.

Троцький опріч того, що жид, щей походить з степової України. Звідтиж походить і Винниченко, близняк Керенського. Характеристично, що ославлений в довоєнній Росії тип босняка і бурлака розплодився головно не в Москві, Києві Петрограді, а в Одесі, Ростові н/Д., Нижнім Новгороді і вздовж нижньої Волги. З надволжанських бурлаків вийшов і голосний співець босяцтва Максим Горький. Буйні темпераменти совітських командирів як Муравьова, Буденного, Жлоби, Думенка, Криворучка, Котовського і ще декількох так само сплодили історичні степи. На них вони вирости і від них вони взяли стихію степу — дух жорстокости і нищення. Залізна карність комуністичної доктрини уговкала їх і взяла в карби послуху. Але з хвилию занепаду комунізму, вони перші вилонуються з послуху. Далі. Збольшевичення має 1917 року було слабше в західних лісових губернях з давніше осілим населенням, як приміром на Українським Полісі, російській Новгородсько-Псковській землі; помімо того навіть, що тут бідне населення і близьке від здеморалізованого фронту. А якраз пирилося в багатих губерніях з виразною тенденцією збільшення в напрямі на південний схід. Факти dokonання перевороту совітського не на степах, а в зчочовілім духово Петрограді як в урядовім Центрі руками солдатської маси не заперечує степового темпераменту большевизму. В козацьких землях (Дін, Кубань, Терек, Оренбургщина) найбільший опір большевицькій орді давало станичне козацтво — старий, врослий в землю елемент, який історично опановував степи. Натомість пізніщий напливовий елемент-селянство не козацьке і робітництво міське, не маючи за собою традиції опору степах — майже весь став по стороні большевиків.

Чи застановлялися Ви, читачу, длячого найбільший опір большевикам ставила Україна, Кубань, Дін, а не ціла Росія? Бо скрізь тут свідомо чи несвідомо протягом віків була найінтесивніша схватка осілого, земельного населення з все новими ордами. Бо на тих землях предки сучасного населення все далі проникали в степи. Земельний і козацький Сибір так само пробував ставити опір орді бодай з поміччу чехословаків. Однак чисельна сила волоцюжного — степового елементу паралізувала дальші спроби опору. Лише східний Сибір, скольонізований хліборобськими козаками (забайкаль-

ські, амурські) і міцним полудневим селянством найдовше боровся з большевизмом під ріжними льокальними владами. Навіть невеликі операції під Петроградом ген. Юденіча мали базу прибалтійські губернії, міцні духом осілости. Здеморалізовані большевизмом відірвані, від батьківщини лотиські баталіони вернувшись до дому не роблять большевицької революції, а противно — свій запозичений революціонізм тратять серед працюючого, осілого населення Латвії.

Населення центральної Росії, сохльократизоване урядом, у значній частині общинне, не мало в своїй історії довгої, а головню давньої боротьби зі степом, яке мав у собі сильніший, більше органічно прив'язаний до землі український і південно-козацький хлібороб. Тому воно не ставило інтенсивного опору совітській орді.

Все це сили традиції. По тій самій причині полем боротьби з новими червоними ордами стала Україна. Донсько-кубанські землі і почасти Нижньоволжські степи коло Астрахані і Царицина. Бо це якраз терен довгих історичних схваток з ордами. Дятого то на Україні мусіла пишно розцвісти наша рідна отаманія, менше знана російському середовищу. Дятого Київ пережив 14 змін влади, а інші гори України щось з десятків.

З традиційних причин спорадичні українські повстання проти совітської орди є власне явищами льокальними, проявами неорганізованої народної стихії. Хотяй часто складаються вони зі здорових селянських первнів, але вони спорадичні, втеравші організаційний зміст, занадто індивідуально і духово розпорошені, з ватажками переважно отаманської, авантюристичної вдачі. Тому вони помімо героїзму, відваги вигибають, як вигинули дрібні наші історичні повстання, не давши сподіваного результату.

Бо вони не мали стихійности осілої, міцної зорганізованої сили, що крок за кроком завойовує степи.

Чека найбільше лютує на землях поверх тисячлітньої боротьби степу з осілою силою — на Україні. Натомість менше жертв забирає чека в самій Росії.

На південнім Кримі, де Візантіїці і Генуезці боролись безплідно з кочовиками, там пізніше також безрезультатно борються білі російські сили з новими ордами. Де колись Гетьман Сагайдачний сміливим нападком побиває в Кримі татарську силу, там через 300 літ полковник Болбочая так само бравим походом знову бе нову орду. На Кримі, де колись мучилися в татарській неволі десятки тисяч бранців, там пізніше в січні 1918 р. червона орда робить першу різанину. А наприкінці 1920 року по ліквідації ген. Врангеля Бея Кун завдає таку кроваву баню, як нігде большевики не зробили. Ні в Петрограді ні в Москві червоні не винищили стільки людей, як в Києві, або Одесі. Серед 2½ мільона втікачів з терену ССРСР., 85% з них походить з етнографічної

території України і південно козацьких земель. (Беру загальне число всіх Українців „малоросів“, „поляків“, українських чехів, укр. руських, козаків; кимби вони себе не називали; натуралізованих вже і ненатуралізованих по різних державах). Це явище є відгомонам історичної масової втечі на захід осілого населення перед ордою. Чому у відгук нашої червоної орди, багаті і ситі мадяри збільшувалися 1919 р. з інтернаціональними кочовиками. (Бея Кун і інші жида), натомість зруйновані війною Бельгійці з великими робітничими союзами, бідніщі і менше культурні Румуни, Серби, Болгари встояли проти большевизму. Причина — історичний атавізм. Бо в мадярах — бувший східній орді, осілий пізніше серед сусідних народів хвилюю пробудився дух старої орди і треба було аж інтервенції старших осілістю народів (Чехословаків, Румунів, Сербів) щоби приборкати проснутий дух орди в мадярах.

Чому серед здорового незбольшевиченого населення південно-східної України мали сильні впливи організатори російської державности — (Корнілов, Деникин, Врангель)? Натомість менші впливи в центральній і західній придніпрянщині? Причина цього явища криється в тому факті, що південна східна Україна колонізувалась опріч головної маси української, також і росіянами, крім менших домішок інших народів; а головне під охороною неукраїнської а російської державности. Тому відбилася тут певна традиція минулого. З тої самої причини в армії названих російських вождів воєнний елемент походить на 80% з етнографічної України. Полишаю те, як хто себе називав, чи руським чи малоросом. З центру Росії опріч частини офіцерства, вояків було не багато.

Мало того. За короткий час 1917-20 рр. на Україні розгорілися події, характеристичні як паралелі певних історичних подій. В деяких зарисах вони пригадують ніби калейдоскопічну мініятуру яскравих моментів минувшини. Тут є і покликання варягів і похід татарської орди, і татарські люде, старі орієнтації на Москву (Винниченко, боротьбісти, Шумський) і на Польщу. Стара отаманія, старі бунти, сніпі народні рухи, те саме анархічне ворохобництво, та сама інертність мас в переломові хвилі, та сама чорна зрада. Зрада навіть тоді, коли нічого вже було зраджувати. Наприклад зрада от. Оскілка покійного Гол. от. Петлюри 1919 р. весною, коли ширина фронту УНР. мала 20-30 верст. Та сама розпука народних повстань.

Все це сили традиції. Але йдім слідом їх далі. Приходить перша орда на початку 1918 року. На Україні пробують дати одсіч орді. Стихійна в своїй масі осіла хліборобська Україна моглаби повалити большевизм. Але ця тверда сила не зорганізована. Вона від кількох десятків літ деморалізується духовими кочовиками. До тогож провідники україн-

ського народу незрілі, ненавчені досвідом історії. Вони в більшості й не походять з врослого в землю класу хліборобів. Вони самі заражені духом жидівського інтернаціонального світогляду. Тому відпорна проти орди сила, яку вони збирають не є здорова, вона затроєна духом степів і для того відстояти Батьківщини не може. В розпущі кличуть новочасних варягів-німців. Варяги бачуть німців діячів центр. Ради зорганізувати і утримати Державу, тому їх розганяють. Приходять на зміну представники міцної осілої верстви, під проводом яких український нарід може дійсно стримати орду. Однак амбітні молоді, нестримані в своїм гоні, сили, користаючи з незорганізованости осілих, хліборобських сил, підіймають повстання широких мас народа, вже розложених духово, розагітованих. Розпалюють їх пристрасти. Але стара трагедія. Ледви встигли зробити повстання, проти осілих сил Батьківщини, як їх змітає правдива вже орда червоних. Ще півтора року борикання з ордою при помочи решток консервативних недавно сил Галицької волости і Західньої чужоземної сили не доводять до толку. Не можуть встояти проти орди. Так само надаремно борикаються дрібні неорганізовані повстанські сили. Орда перемагає.

Хліборобський зїзд і вибір ним Всеукраїнського Гетьмана 29/IV 1918 р. з єдиного позісталого гетьманського роду треба вважати спробою стихійної осілої сили українського народа, його хліборобського ядра, зорганізуватися для врятовання Батьківщини від стихії степу, спробою втілити державно-творчі моменти минулого в сучасність, привертаючи монархізм, як єдину творчу форму влади, випробовану нашою історією. Бо брак досвіду урядових осіб, недосконалість адміністрації, мнине антиукраїнство, різні дефекти, це все були фактори третьсрядні а то й ще менші. Головне було дух осілости, втримання червоної орди поза межами України, вдержання обєднуючої всю Україну Маєстатичної Влади. А все решта „приложилосьяб“ згодом. Адміністрація поліпшиласьби, невідповідні старости булиби змінені, сформуваласьби воєнна оборонна сила, а перетомлення ріжнотанітної народньої маси прийшлоби еволюційним шляхом само собою. Бо останній процес по природі повільний. Тут націоналістична істерика шкідлива. Зрештою український культурний поступ за короткий час кількох місяців Гетьманщини був зроблений найбільше за всіх українських урядів. Тодіж почався важний процес збирання в єдине всіх українських земель, процес занедбаний іншими українськими урядами.

(Докінчення буде)

СТЕПАН С.

Колись а тепер

Колись гетьмани видавали універсали. Сьогодні проклямації, проклямації.

Колись селяне плугом здобували землю. Сьогодні з клунками тиняються брудними вулицями міста. Пролетарі, пролетарі.

А бояри осталися з бундючними чолами, з піснями на устах. Новими списками ставлять кордони, валять тюрми. Списами стали слова.

Слово це прояв духа. Дух це сила. Наше слово таке:

Торкнем вулицю вогнями:

Повставай!

Хай настане і для нас

перший май!

На асфальті зчервоніє

цвіт весни —

Ой!.. То скажуть, що ми вміли:

барикади, скоростріли:

Воскресни!

На зустріч прийде пролетар. Голодний, обдертий. На душі і тілі. Ограблений, але не вбитий. Цей сам селянин, що колись плугом добував пустар. І почувши слово, воскресне. До боярського життя.

А це розплата.

Скаже до нього совість:

Є сила! Від Духа!

А Дух з душі.

(Брехнею туманять)

червоні грачі —)

комісарі.

Тому: Підкиньте акордно

гранати в руках!

Розкиньте привіти

на крісах, пушках!

(комісарам)

Тоді:

Ударить воскресно

архангельський спів:

За мною!...

До бою!...

Вогняних мечів!

(слова св. Архистратига Михаїла)

І буде воля.

То воскреснуть полки.... То затрублять сурми.... Залопочуть стяги... Як колись під Берестечком.... Як колись в степу, в незнаемому полі, серед землі половецької....

Встане новий Гетьман.

Богдан II.

(А буде в Ньому душа Мазепи-Канєдинського)

І видасть Універсал:

Народе мій!... Моя душе!..
 Послухай дум!
 Послухай їх як князь
 у цей Великий Шум.
 Могили у фосах, женуть ватаги гуч —
 торкниж моїх зболілих,
 моїх кровавих струн
 і вдар!
 Як Володар!
 Як грім!
 Злетім!... Злетім!..
 Високо, ген, до хмар...
 Народе мій! Моя душе!
 Ти Цар!

— — — —
 Горить мое чуття,
 вогнем палає скрань,
 я кинув бунт пісень:
 Народе встань!
 Одним твоя земля
 зчорніла у хрестах —
 від Сходу по Кубань
 Москаль і Лях.
 Розкаже Канів Вам:
 — Радів колись Умань..
 Чи є ще в Вас ножі?
 Вкраїно встань!
 Зніми орлиний лет!..
 Розкинь мільйон пісень!..
 Шрапнель і кулемет
 Хай створить день!
 Мое чуття, як грань —
 дало тобі мій Дух:
 Народе встань!

— — — —
 Пробив світи мій слух.
 І я....! І Ти....
 у Нім
 (однім)
 Пірвім!... Пірвім!..
 Заграва повна лун
 на захід, схід.
 Хмельницький і Богун
 : в їх слід!
 Бандури від могил:
 Сини!... Сини!..
 Вогню сталевих крил!
 В мільйони сил — розбийте
 глум: кордон!

Столітний сон
 в життя творить!
 Прапор батьків зніміть!
 Він силу пив.... у болі цвив...
 Великий князь святив
 із чаші пив (Дніпро багрив)
 у Чорне море для...
 І тоді: Володимир мечем
 доторкне струн,
 Від Попраду по Дон
 підє бурун.
 Скаже Гетьман: Усе Тобі віддам,
 усе даю:
 вогняну грому міць
 і шум гаю.
 Вогняний вир змагань
 благословляю!
 Народе мій! У бій!
 В країно встань!

Так згине пролетар а народиться боярин. Станемо державним народом.
 В одній, соборній, гетьманській Україні!

А. М.

Старі — посивілі
 думи безсилі....
 голуби білокрилі....
 — — — — —
 пронеслася буря,
 прошуміла злива....
 не позеленіла нива,
 не буде жнива....
 — — — — —
 ...Гей ви, прудкокрилі,
 думи безсилі....
 молоді посивілі....

ОСИП НАЗАРУК.

В улюбленій столиці Карла Великого

Вражіння і думки.

З Кольонії до Ахену (Аквісграну) всего дві години їзди звичайним поїздом і коштує 3 марки 60 феників. Отже будучи в Кольонії на міжнародній виставі преси, посвятив я оден день, щоб відвідати улюблену столицю Карла Великого, котру він хотів зробити політичною й культурною спадкоємницею Риму і в котрій помер 814 р.

Прогулька до Аквісграну.

Дня 19 червня 1928 р. о год. 10·22 перед полуднем сидів я в звичайнім поїзді, котрий своїми старими, на боки отвірними вагонами, дуже нагадував Галичину. Тай околиця між Кольонією й Аквісграном дуже «галицька». Навіть імена місцевостей має вона мелянхолійні, що надавалисьб до української «слізної пісеньки», нпр.: Langer Wehe, Nothberg, Stolberg, Elendorf. До того всего весь час дощ і довкруги чисто по галицьки видніли ліси соснові, смерекові, тут і там листові дерева. Словом — Галичина «як у книжці стоїть...»

Тай ще одно: відколи не стало цісаря в Німеччині, вагони не відзначаються вже давною чистотою, бо господаря нема й нема перед ким респект мати: панує «демократія» і «свобода...»

Квіти й дерева як у нас. Дощ січе таксамо. Корови таксамо пасуться або куняють на дощи. Аж дивно, що тут Карло Великий любив жити, бо нічого тут особливого в околиці не видно.

Дві години зійшли скоро і бачу малу стаційку з надписом: Aachen — Rothe Erde. Під тим і по французьки: Aix-La-Chapelle. Тут уже видно трохи більші горби, всі лісом покриті. Мабуть незабаром наші Гуцули, як схоцуть побачити ліс на підвисшенню, то мусітимуть їхати сюди, бо в Карпатах, як так дальше піде, ліси пощезають.

Ще трохи — і бачу надпис: Aachen — Hauptbahnhof. І по французьки і по голяндськи.

Висідаю.

Мало людей висіло в улюбленій столиці Карла Великого. Очевидно, не велике се мусить бути місто. Дивлюся до провідника. Дійсно: Всего 156.000 душ (9/10 католиків). Значні мінеральні жерела і гарячі сірчані купелі. Римляни знали їх лічничу силу і тому тут оснували місто та назвали його Aquis Granum, що германці перекрутили по варварськи на Aachen, подібно як назву міста Confluentes на Кобленц і Colonia Claudia Augusta на — Köln.

Пригадалося мені, як наші неграмотні рекрути за старої Австрії перекручували німецькі імена, яких їх учили в касарнях. Нпр. Erzherzog von Toskana на «Герц-Перц-з мотузками». Точно те саме лучилося Німцям з нами, що Римлянам з Німцями.

Загальні вражіння.

Двірець Ахену нічим не замінний. Перед ним гарне колесо насипане червоною землею. Руху буквально ніякого не бачу. Трамваї майже пусті. Волю йти пішки.

Йду майже мертвою вулицею Аврелія. Розумний се був монарх! Чи й він тут був? На всякий випадок належиться йому бодай ім'я вулиці в основанім Римлянами місті, бо він оставив по собі мабуть найкращий твір латинського письменства зі старо-римських часів. Цісар — а писав! А українські пани президенти ані руш не хочуть оставити по собі ніяких записок. Мабуть запам'ятали собі добре латинську приповідку: »si tacuisses...«

Дощ пере. Отже вступаю до якогось ресторану. Їсти дають мало, а беруть дорого.

Доходить третя година, коли отвирають церкву Карла Великого, отже йду.

Старезна площа у старій части міста. Старість її пізнати по тім, що при ній стоять доми високі на три поверхи, але — з одним вікном у кождім... Тоді ще місце було дороге в місті, бо треба його було в мурах боронити. Деякі мають по два вікна, а по три — тільки великі пани мали, якісь високі урядовці, або полководці.

Храм Карла Великого.

В такім оточенню стоїть храм Карла Великого. Дивний, бо дивний: весь чорний і відразу видно на нім різні стилі будови й різні часи. Висока вежа, висока византійська копула біля неї, низька баня і якісь височезні, готійські вікна від гори до долу. Зелізнi штахети; зелізнi брами в них. За ними зелень. Але місця довкруги храму не багато, хоч храм великий-великий. Мур і цегла. Тільки готійські примурівки мають виключно мур з каменя.

Дощ січе. Йду довкруги храму, щоб обійти його. Годі, бо він лучиться з ратушем, де колись стояла »Pfalz« (палата) Карла Великого. Він з дому йшов критими коридорами аж до церкви.

Входжу до тої церкви т. зв. »вовчим входом«. Се народна назва того входу, котра повстала тому, що в церковнім, дуже скромнім передсінку, приміщена праворуч на високім кам'янім прямокутнім стовпі мала медведиця, не конче подібна до медведиці. Отже народ назвав її »вовком« і той вхід »вовчим«.

Вхід малий і низький. Відразу видно, що Карло фізично не міг бути високий і великий, бо інакше казавби був зробити більший вхід. Те саме бачив я потому в різних місцях у нутрі. Тай його кам'яне крісло (з білого мармору) на котрім він сидів на хорах в часі Богослуження, зовсім не свідчить, що воно приготоване було для великого ростом чоловіка. Так і видно, що то його енергія була велика, а не тіло. В передсінку праворуч і ліворуч дві малі. вмуровані в стіни, чорні хрестильниці з водою. Ліворуч подоба Матери Божої в малій ніші на тлі золотистої византійської мозаїки Краї ніши сині. Під нею латинський надпис.

Над одвірком входу до самої святині також латинський надпис:

Sanctissimum. Templum. Virginis. Mariae. Devote. Memento. Incredi.

Знов грубий мур і — стою перед дивним видом, який не легко описати.

Прошу уявити собі два круги: Один з тих кругів замикає безперервний мур з малими вікнами, а другий круг становлять масивні філяри в нутрі церкви. Все мармор — чорний і білий, темний у білі неправильні слої, словом всілякий. Склепіння, що лучать ті філяри довкруги, правильно

уложені з білих і чорних марморів. Долівка теж з каміння, різного, вся в круги. Вікна малі, у грубезних мурах.

В середині високі емпори-довкруги: на чудових, легких округлих коломнах з гладкого мармору, в два поверхи. Якби до неба хотіли летіти ті марморові колумни й тому одні на другі поставали... Таке вражіння роблять.

Мозаїка темна і рівночасно блискача.

Дві проповідниці: одна серед церкви з білого мармору (її в рік перед війною подарував цар Вільгельм II., хоч він протестант), друга коло вівтаря — виглядає на деревляну і дуже стару. Прегарно різьблена.

А вівтар — чудовий! Він очевидно в добудованій у готійським стилу частині тої дивної святині: там більше вікон — вузьких і високих, всі з вітражами в прекрасних кольорах — ніж муру. Настрій — самотній...

Святиня дійсно достойна Карла Великого.

Вертаю ще раз до візантійської її частини з двома кругами.

Осмикутник — запримічую тепер. Але колумнада округла. Довкруги йде латинський надпис, ломаний незначно на вісьмох кутах як слідує: Quod Carolus Princeps Condidit Esse Velit | † (тут хрест) Cum Lapides Esse Vivi Pacis Compage Ligantur | Inque Pares Numeros Omnia Conveniunt Cla | ret Opus Domini Totam Qui Construit Aulam | Effectusque Piis Dat Studiis Hominum Quor | um Perpetui Decoris Structura manebit Si | Perfecta Auctor Protegat Atque Regat (і далі знов як на початку першої осемки).

В цілій святині нема ні лавок, ні крісел, тільки клячки — з дерева, а сидження плетені зі шнурків чи з якоїсь скрученої соломи.

Біля головного вівтаря молиться голосно шість священників. Людей у церкві мало. Майже самі чужинці, бо розглядаються на всі сторони.

Виходжу з церкви, щоб у сусідній кам'яничці купити за 50 феників білет вступу до замкнених частей святині. Зі мною йде якийсь Німець, літ коло 30, очевидно неінтелігент і таки неінтелігентний, мабуть якийсь різник або масар. Також купує білет. Вертаємо. Сторож святині бере в нас білети й отвирає залізну браму на емпору (галерію довкруги святині, на поверсі). Мій товариш Німець кудись подівся і я вхожу сам. Сходи кручені, сильні, але вузькі. Йду просто до кам'яного крісла Карла Великого. Воно з розмірно товстих плит з білого мармору, на п'ятих сходах з каменя (звичайного). Зовсім нешироке. Відси Карло Вел. міг бачити вівтар і відправу.

Думки в Карловій катедрі.

Дивного вражіння зазнається притім, стоячи біля кам'яного крісла того великого володаря і дотикаючи його плит руками. Тут так і видно, що влада, велика і сильна влада, полягає на пошані. На нічім нинішній, тільки на пошані. Річ ясна, що велика індивідуальність виробляє собі велику пошану (але й велику зненависть, бо се тільки відворотна сторона медалі, котра називається «пошаною»). Але коли нема людей котрі були би способні відчувати для кого небудь пошану, бо «всі» хотілиб наказувати, тоді очевидно ніяка індивідуальність не допоможе. Нпр. не будь тут пошани для Карла Великого, то річ ясна, що перший лучший розбишака міг його стягнути з сего мармурового стільця, який оглядаю, й під регіт різних «обурених критиків» та при їх помочи витягнути з церкви й убити як се

й робили наші предки в Києві зі своїми князями. А в цілій Германії за весь час існування її влади від різних племінних влад почавши, на Вільгельмі II. скінчивши, — не було такого випадку. І тому германські племена ніколи не втрачали своєї влади — навіть серед найтяжших обставин, навіть тоді, коли вступила в них найстрашніша зі всіх — релігійна боротьба і зненависть, котра 30 літ заливала кровю їх землі й руїною покрила весь край тай так його винищила, що треба було їхати цілими днями, заки можна було побачити якусь оселю.

І серед такої пустки вдержалася німецька влада, а з нею й незалежність.

Або й тепер, за нашої пам'яті, як програв війну німецький цісар Вільгельм II., — якіж характеристичні події наступили в Німеччині! Ті самі німці, в головах котрих постали найгірші анархістичні думки (як пр. Макса Штірнер!), всякі соціалізми й песимізми, — не убили ні одного члена своїх дуже численних монарших родів! А прецінь не всі ті монархи, князі і князики були «індивідуальности», що заслуговувалиб на пошану й викликати її. Були між ними — при такій кількості! — напевно також люде дуже мірних здібностей, ба й нищих, ніж середні, були й повні нездари. Але буквально ні одного з них не тільки не вбито, але навіть не зневажено, мимо загального розруху й огірчення.

Ба, що більше!

Потому всенародним голосуванням вирішено ще всім княжим родам Німеччини (котрі програли страшну війну, сего не треба забувати!) виплатити грубі мільйони за частинно забрані їм замки і посілости, бо скрізь оставлено їм ще прекрасні палати й великі землі.

Що се таке? Чи весь німецький нарід такий? Де там! І між Німцями були цілі тічні демагогів, котрі ревіли, щоб не дати «кровопийцям» нічого, »бо вже досить напилися народної крові...« Але річ в тім, що в німецькім народі знайшлася більшість, котра серцем відчувала і розумом розуміла, що не вільно зневажати і скривдити своїх володарів навіть тоді, коли вони впали. І тоді — тим менше. Бо хто зневажує свою правну Владу, навіть бувшу, той сам себе зневажує і доказує сам собі і всьому світови, що він не варт мати своєї влади. А хто не варт мати своєї влади, той її й не буде мати.

Марний бувби »аргумент«, що — мовляв — і Англіїці і Французи убили прецінь свого монарха, а владу свою мають по нинішній день і не переставали її мати.

Хто так думає, той очевидно не знає, як Англіїці впроваджували потому на престол сина убитого в часі революції монарха свого і що йому записягали і як додержують своєї присяги.

А що до Французів, то — во істину — ще на основі сто літ зовсім не можна судити, як скінчиться їх забава в »республіку«, котра до того від часу убиття їх монарха тричі була переривана поворотом монархії. Але се вже знати, бо видно, що коли за монархів Франція могла видержати довгі бої майже з цілою Європою тай могла вигравати, то тепер вона не годна булаб сама видержати війни навіть з половиною одної Німеччини. Щойно весь світ мусів прийти тій Франції на поміч, щоб вона успіла опертися Німцям.

Хтож виховав тих Німців до такої пошани своєї Влади? Річ ясна, що

їх інтелігенція й випродукована нею література. Вже їх устна словесність і старинні героїчні «заги» першим і найважливішим поняттям по релігії уважають вірність (Treue) — таксамо як у скандинавських племен.

На тім поняттю й кристалізувалася психіка їх лицарства та вся їх історія аж до наших днів.

Очевидно, було й між ними багато, дуже багато руїників і руїни. Але було те, що рівноважило шкідливі наслідки руїни. І було воно усвідомлене та постійно плекане. Дятого вдержалася їх влада.

Було й у нас щось подібне, як свідчать старі літописі і Слово о полку Ігоревім. І тоді власне мали ми свою державу. Одначе плекання тої психіки вірности і полягаючи на ній слави не було досить інтензивне.

І тому впала наша державність. Плекати вірність до самої пустої фрази про її «потребу» — річ неможлива. Треба мати перед собою означений, конкретний, живий предмет тої пошани й тої вірности.

В модерних часах предметом пошани стає скрізь національний прапор. Воно й добре та гарно, але — поки нація не попадає в хаос, у внутрішню боротьбу. Тоді коли якраз найбільше треба такого предмету пошани, він стає неможливий з тої простої причини, що кождий гурт, що бореться за владу зі всіма иньшими гуртами, вживає того прапора і під його іменем всі гурти й гуртки викликають страшне замішання, а мертвий прапор чи иньший національний знак, нпр. наш тризуб, вже те «має до себе», що не годен сказати: «Не вживайте мене до таких поганих річей, як ваші приватні цілі!»

Правдою єсть, що й живий, репрезентативний Рід кождої нації може бути розбитий і ужитий до внутрішньої боротьби, що й бувало, бо нема на світі взагалі ніяких «ідеально добрих засобів правління. Але таксамо правдою єсть, що по перше навіть при розбиттю й суперництві такого роду (що очевидно недобре, коли наступає) все таки й тоді поодинокі його іскри роблять також творчу роботу: в своїм суперництві творять вони центри культури. Доказують се такі міста як Берлін, Відень, Мюнхен, Дрезно, Франкфурт і т. д. у Німців, як — Перемишль, Галич, Теревовля, Львів, Холм і т. д. у нас. Ті політичні й культурні центри, що повставали з княжих міжусобиць, відігравали колись і велику культурну роль. Але ніякої культурної ролі не може відіграти національний прапор, подертий на шматки руками різних ефемерних отаманів і партій.

Прості се правди, але цілі нації бачать їх нераз аж тоді, коли дійдуть до повного упадку. А буває й таке, що ніколи не побачать тих правд і тому власне конають й обертаються на завше в порох і болото під ногами иньших. Бо неправдою єсть, немовби народи були вічні, а правдою єсть, що далеко більше народів і племен загибло, ніж існує. Земля се величезне кладовище народів, на котрій ще пасуться деякі з менше і більше голосними дзвінками на шиях. А над будучністю всіх виписані слова св. Письма: «Тихі посядуть землю».

То значить ті, що покірні супроти Влади своєї, ті, що їх полки й працівники вміють без нарікань гинути навіть на очевидно помилкових позиціях, на які їх поставила влада їх: бо й вона має право помилятися. Але її помилки се основа для її науки й поліпшення на будуче, коли се Влада органічна й постійна...

Скарб у храмі Карла Великого.

Оглянувши різні старі й інтересні ніші та домовини й різьби на хорах катедри Карла Великого, сходжу до його скарбниці.

Знов вступ. І монах впроваджує групуку видців до бічного коридора в партері, за залізні ворота.

Вискази учених.

По дорозі переглядаю елегантний, печатаний провідник скарбниці аквісгранської катедри. В нім на першій стороні напечатані вискази учених, котрі тут наводжу в цілості:

1. Проф. Савельсберг пише: »Скарбниця сеї катедри се численна збірка християнської середовічної штуки золотництва, якої під оглядом числа й технічного викінчення нема взагалі на жаднім місці світа«.

2. Учений Г. Отте в творі »Підручник церковної мистецької археології« пише: »Що до вартости скарбів, які тепер знаходяться в німецьких святинях, то під оглядом їх цінности, що до старинности й мистецтва, всі иньші перевисшає катедри в Аквісграні.«

3. Учений Кессель у праці »Історичні записки про святощі катедри в Аквісграні« пише: »В Аахені знаходиться зібране найважливіше зі всього, що Церква посідає з реліквій Спасителя і його дівчої Матері й Апостолів, а з усіх святих, яких згадує канон св. Служби, посідає та церква Марії більші або менші частиці костей так, — що тут дійсно знаходиться такий скарб святощів, що ціннішого не посідає ні оден Божий Дім на землі.«

4. Д-р Ф. Бок у праці: »Скарб реліквій катедри Богоматері в Аахені« пише: »Між усіми скарбами реліквій християнського заходу скарбниця б. коронаційної катедри в Аахені виказує безперечно найбогатшу спадщину старохристиянських посудів, у котрих поміщені реліквії, не тільки під оглядом коштовности матеріялу, але й мистецького виконання«.

5. Учений П. Стефан Бойсель у праці: »Скарби штуки в цісарській катедрі Аахену« 1904 р. пише: »Аахенський скарб разом зі своєю катедрою се оден з найважливіших свідків величи німецької монархії й німецького народу, — свідок побожности й високо розвиненої штуки наших предків. Нехай же він і тепер послужить для оживлення того почування й настрою духа, якому завдячує своє повстання!«

6. »З сеї сторони Альп нема другого такого скарбу, котрий посідає таке множество першоклясних творів середовічної штуки, як скарб Аахенської катедри«. — З фахової оцінки Аахенської Тисячлітної Вистави в »Echo der Gegenwart,« 1925.

Річ ясна, що перечитавши такі вискази, входить до скарбниці з очікуванням чогось дійсно надзвичайного.

Загальне вражіння з аквісганського скарбу.

Зачав я робити сей опис ще в Кольонії над Реном, а кінчу його в Микуличині на Прутом — але досі стоїть переді мною дивний блиск скарбниці Карла Великого, чи радше всієї німецької нації в Аквісграні.

Загальне вражіння: блиск золота. Скрізь, довкруги, в цілій кімнаті.

Щойно по хвилі, коли ви очунали від того першого загального вражіння (кожда людина має иньшу скалю й иньшу міру очунання, тому до самого кінця оглядин бачив я там людей, які раз отворивши уста з диву, не замикали їх і поки не вийшли) — бачите на тлі золотих предметів і

ніжніші блиски діамантів і перел, топазів і шафірів, аметистів і гірських кристалів, слоневої кости й емалії. Очевидно — всеї ріжноманітності дорогоцінностей, ні навіть матеріалів, з яких вони виконані, не беруся й зазначувати, бо — як виказує печатаний провідник — на одній тільки золотій «Скрині Марії» єсть 600 (шість сот) дорогих камінів-самоцвітів, геммів і камей у невиданій пишноті...

Але над усім тим мерехтячим багатством дивних і дуже ріжноманітних блисків всевладно царструє блиск золота — зовсім у такій мірі, як над мерехтячим блиском маси зізд панує ясної ночі маса небесної синяви.

Золото, золото й золото!

В ріжній величині й ріжній формі. Від великих скринь почавши, цілих з золота, на дисках, чашах, берлах коронах і малих хрестах скінчивши.

Золото, золото й золото!

Але від першої хвилини, від першої секунди — в усім тім блиску золота і перел, самоцвітів й емалії та слонової кости вражає і пробивається мистецтво, артизм, людська праця. Відразу! Се щось немов дух того скарбу, що не має ціни, — бо такий матеріал можна й тепер зібрати, але се виконання якраз таких творів було можливе тільки тоді, коли їх виконано: й становить основну, одну й єдину їх вартість.

Але є ще одно, що становить немов дивні очі того організму неоцінного скарбу, оживленого величезною працею мистців. Се дух особистости Карла Великого, котрий, опертий на пошані, зачав збирати той скарб, не для себе, а для пошани Бога й релігії.

Так. Се та зіниця очей його й очей усякої дійсної Влади: бо мертва стає влада, що покине віру в Бога і заповіді його.

Недавно появився твір якогось німецького історика, на котрий читав я рецензію (імя забув); він доказує, що ніякий нарід ще ніде й ніколи не сотворив держави, всі держави сотворені або релігійним культом аби династіями; але що не було ще безбожної династії, отже всі без виімку держави, які тільки були й є — сотворені релігійним культом і нічим иньшим.

І ще одна думка від самого початку, чи радше ряд думок вертів мій мозок, коли я глянув на скарб Карла Великого. Ряд думок, можливий тільки в Українця. Та — оставмо його може на кінець і приступім до опису скарбу. Монах зачинає вже пояснювати.

Скриня Карла Великого.

Всіх річей скарбу не буду так докладно описувати, бо на се требаб написати книжку. Але сю скриню опишу, щоб показати, кілька праці вложено в неї. Особливша вартість того твору під оглядом археологічним полягає на тім, що його протягом віків не поправляли.

В тій скрині знаходяться кости Карла Великого (опріч тих частинок, які позабирано до иньших скарбниць). Цікаво, що на поміщення тлінних останків такого великого володаря ужито тільки — грубо позолоченої міді й позолочених срібних плит: золота вживали більше до релігійного культу.

Але мистецьке оброблення домовини вповні надолужує брак щирого золота. Над виконанням тої домовини працювали мистці рівно півстоліття, бо 29 грудня 1165 р. цісар Фридрих Барбаросса наказав виняти з землі кости Карла Великого, щоб зробити для них ту домовину, а 27 липня 1215 р. цісар Фридрих II замкнув ту домовину з мощами Карла.

Та домовина зроблена в формі романської церкви з тим, що різьби і прикраси, які звичайно є внутрі церков, тут поміщені на зовнішній стороні домовини.

Ті різьби і прикраси такі: На двох довгих стінах домовини (котра має форму дому, з дахом) поміщено 16 фігур німецьких монархів в сидячій поставі, по 8 на кожній стороні. Се подоба тих монархів, котрі до часу виконання домовини причинилися до прикрашення катедри Карла Великого. Кожда фігура під округлим луком, а всі ті луки лучеві в дві богато різьблені аркади. Кожда подоба має питомий собі вираз обличчя і кожда підписана, з виїмком одної.

На задній часті домовини подоба Карла Великого, праворуч папа Лев III., котрий в р. 805 приїздив сюди, посвячував катедру, ліворуч єпископ Турпін, довірений муж Карла Вел. в усіх справах.

На передній часті домовини Мати Божа з Ісусом на руках — праворуч архангел Гавриїл, над головами символічні образи трох чеснот, середний з них має надпис: »Се чеснота любови, котра лучить всі інші.«

Довкруги цілої скрині тягнеться довгий надпис. Се виїмки з грамоти цісаря Фридриха Барбаросси, потвердженої Фридрихом II. Зміст її: привілеї для горожан міста Аахену. Все те в сріблі.

На мідяних, позолочених плитах даху домовини представлені ось які сцени:

Св. Яков являється у сні Карлови Вел. і прирікає йому здобуття Галіції (в Еспанії).

Карло Вел. здобуває місто Пампльону молитвою до св. Якова.

Карло Вел. замикає в каплиці тих своїх лицарів, що до котрих передсказано, що вони погинуть у битві, — щоб уратувати їх від смерті.

Карло Вел. у своїм наметі. Отроки одягають його до бою. Ліворуч крізь копів'я видно згаданих висше лицарів. Праворуч виходять на бій.

Карло Вел. сумує над смертю згаданих лицарів, котрі впали в бою мимо його обережності.

Карло Вел. одержує тернову корону Христа — у воздуху чудесним способом завила рукавиця — Божа рука показує, що се правдивий знак.

Карло В., котрого єпископ Турпін поручає опіці Божої Матери, присвячує їй свою величаву катедру. Голубиця з промінням дає знак, що саме небо помагало при будові тої святині красою одинокої в своїм роді.

Зміст наведених тут сцен сам собою вказує на те, яким духом переняті були ті часи і їх творці.

Скриня Марії.

Попередню прекрасну скриню фундували монархи, а сю, ще кращу під мистецьким оглядом фундував народ — міщане міста Аквісграну. Вся вона зі срібних, грубо позолочених плит. Зроблено її як церкву в формі хреста. Замість округлих аркад має вже острокутні, готійські мотиви (скінчена около 1239 р.).

На фронті подоба Спасителя, що благословить, з латинським надписом: »Я, Вічний, Сам творю всесвіт і правлю ним.« Під тим другий надпис: »Надія упавших, мир справедливих, кара провинившихся.«

На задній стороні представлений Папа Лев III. з надписом: »Тут папа Лев, котрий святим благословенням посвятив сю церкву, збудовану Карлом«. Сталося се в день трьох царів 805 р.

По однім боці Марія представлена як цариця небес. Надпис тільки в уривках зберігся. Проф. Едвард Аренс виводить у «Zeitschrift des Aachener Geschichtsvereines» з 1925 р., том 47, ст. 281 і далі, що той надпис в цілості звучав так: «Ти як мати сина можеш кермувати керманичем світа, проси, ласкава Господа, щоб кермуючи нами, подарував нам спасення». — В сім місці, де поміщений той надпис, отвиряється та скриня, з котрої що сім літ виймають заховані в ній реліквії: одяг Марії, повивачі Спасителя й смертельне простирало Йоана Крестителя. Се й пояснює, що через отвирання на протязі століть тої скрині, знищено в тім місці надпис.

На другій стороні подоба Карла Вел. з надписом: «То був той Карло, котрий управляючи державами великого світа, варт бути королем і великий був понад усіма». По боках обидвох головних фігур, Марії й Карла, по три апостоли, разом 12 постатей.

Плити даху показують сцени з життя Сласителя і його Матери.

Все те засипане клейнодами, геммами й каменями. Часть дорогих каміннів неошліфована.

Ті дві описані тут скрині найбільше впадають в очі ізза своєї величності, блиску й викінчення, хоч є й кращі від них річі.

Пам'ятки з часів Карла Великого.

Їх не багато, хоч се й скарбниця Карла. І се може найбільш поучаюче з неї: сама ідея, думка, що тут хотів Карло Вел. зібрати велику скарбницю, спонукувала покоління за поколінням дарувати тій скарбниці, тому місцю — те, що мали найдорожше. Жертвували всі стани, від монархів, наслідників Карла почавши, на збірних жертвах народа скінчивши. Жертвували свої й чужі, бо правдиво сказано в Письмі св., що хто має, тому ще додається. Так, додається і докинеться, бо є до чого. Сю правду можемо вже й у нас побачити: відколи маємо Національний Музей імени Шептицьких стягаються до нього різні дари зі всіх усядів, а про вартість неодної річі вирішить щойно будучність. Таке й тут.

З часів Карла є властиво тільки три річі:

1. Ніж.

2. Ріг.

3. Евангеліє в золотих плитах, з 40 дорогими каміннями, 5 геммами, 6 орієнтальними виливами золотих кубиків і образом Богоматери з Ісусом на руках — різьба в слоневій кости, т. зв. «Годегетрія»: «Гедегезіс» по грецьки «Вказування шляху», Провідниця. Се наслідування дуже старого образу Богоматери з Візантії, виконане вже мабуть по смерті Карла, а може й за нього, таксамо як письмо того Евангелія.

Мисливський ріг, званий «Рогом Карла Вел.», походить з 9 або й 8-го століття. Він з одного слоневого зуба, ваги 3 кг., з орієнтальною різьбою, котра представляє сцену з ловів. Ріг той прислав Карлови в дарі великий халіф Гарун-аль-Рашід. Роги подібної краси й величини можна тільки рідко побачити. Коли посли халіфа вручили Карлови той ріг зі слоневого зуба, висказав він бажання, побачити ще й звіра, котрий має такі зуби. На се Гарун-аль-Рашід вислав йому слона в р. 802, котрого по 8 літах подорожі дійсно доставлено Карлови в р. 810.

В середніх віках таких рогів уживали в монастирях замість дзвонів і скликували ними монахів на спільну молитву.

На розі Карла Вел. вирито два слова: »dein еуп«, котрі поясняють як »Dein eigen« (твоя власність). Але се толкування спірне. Устійнено лиш те, що сам ріг і всі иньші орієнтальні вироби на нім походять з 9 або 8-го століття, а німецький надпис додано вже в 14-м століттю:

Мисливський ніж, званий »ножем Карла Вел.«, походить також з його часів, а саме з 9-го століття. Збереглася і його шкіряна піхва мистецької ірландської роботи. (Кінець буде).

БОРИС ГОМЗИН

Рандель

Кудись пливу... куди не знаю..
Зірки прослали в небі шлях.
І шлях той без кінця без краю
Мигтить у грайливих огнях.

Куди? До пекла чи до раю?
Ні звуку! Тихо на полях....
Кудись пливу... куди? — не знаю!..
Зірки прослали в небі шлях.

Оттак по світу я блукаю
І співом закликаю жах,
Та з дня на день все жду — чекаю,
Що ворон крякне в головах.
Кудись пливу... куди — не знаю..

Перша ніч

Темними, хмурними вулицями йшов згорблений мущина з дрючком на рамені. Глухий його хід важко відбивався в мурах каменниць і завмирав серед гамору міста. Мущина здержувався перед кожною лямпою, підносив дрючок і тоді вона починала палахкотіти ясным, зеленим світлом. А мущина знову клав дрючок на рамя і йшов далше.

Зеленаве світло відбилося в чорних вікнах професора археології Др. Василя Слуцького й легкою пряжою упало на його лице. Професор Слуцький сидів за бюрою і положивши руку на розложену книжку дрімав.

Книжка була про археологію, а Слуцький був знуджений. Вираз лица його був тупий, розлізлий, кругом уст глибокі заглиблення а грубі, соковиті уста відчинялися широко. Очі прислонила мряка а ніс торкався верхньої губи. Ніхтоб не згадав дивлячися на нього, що це »слава нашого університету.«

Слуцький похиливши голову, дрімав — двері легко відчинилися і увійшла пані Ліда. Своїми темнозеленими очима переглянула кімнату й здержала зір на Слуцькім. Струнка, висока змірила поглядом мужа, в очах заблимали огники глуму а на устах загравав легкий усміх.

— Ти, бачу... працюєш? — спитала глумливо.

Проф. Др. Слуцький легко відчинив очі й крізь вузькі щілини повік поглянув на жінку. Дивився довго й врешті здорово позіхнув не закриваючи рота.

— Тгек — прошиплявив а на устах показалася легка слина. А ти між иншим куди йдеш?

— Між иншим — назначила це слово пані Ліда — йду до міста.

— Тгек — ну то значить до псбачення — сказав позіхаючи Слуцький.

Пані Ліда нервовно підняла рамена:

— Мій коханий, — по скільки мущина не звертає уваги на жінку то може принайменше трішки увагу звернути на... певні засади виховання!

Прафо! загудів Слуцький — вступ знаменитий: Висока Палато... Низше підписані як вище...

Пані Ліда стягнула брови й лице зробилося нерухоме. Відвернулася і поволі відчиняючи двері, зимно спитала:

— Чи ти завжди останеш цей сам?

— Кгапітальне, дорога моя, найкраща прикмета мужеського характеру неодмінність — засміявся розхрістано Слуцький.

Двері остро зачинилися.

Слуцький витягнув ноги й ще раз здорово позіхнувши закурив папіроску. На вулиці перекликувалися авта й дудніли вози а зелене світло за-свічених ліхтарень пробивалося крізь вікно на стіни. Підійшов до вікна, натиснув ручку й в кімнаті настала ніч а в хвилину пізніше заблисло світло настільної лампи. Бюро було закидане книжками, головно з ділянки вико-палиск. Широко відчинена книжка L'architecture Bulgare казала догадуватися про працю а праворуч бюрка маленький столик вгинався під вагою ріжних записок.

Знуджено підійшов Стуцький до бюрка й важко сів. Підніс трішки го-

лову й зі золотих рамок поглянуло на нього клясично-гарне й рівнож зимне лице пані Ліди. Римський ніс, високе чоло й повні уста неначе дишіли енергією і повагою. Одинокі очі своєю глибиною говорили про ніжність і тепло жіночої вдачі. І в Слуцького очах, коли він глядів на портрет дружини, заблисли якісь дивні вогники, такі відмінні й неподібні до виразу цілості його лица. Та тільки на момент. Повіки знов легко стулилися а на устах появилася розлізлий, м'який усміх.

Пинявим рухом руки взяв в четверо зложений лист, котрий лежав на розгорненій книжці й розложивши його почав читати. Лист був писаний по англійськи.

Льондон 12. серпня 1927.

Любий,

вибач, що так пізно пишу, але рівночасно хотів я тобі вислати обіцяний твір. На жаль годіж дістати. В Музею маємо два примірники оден з року 1637. а другий 1845. І в одному й в другому бракує окладинки й перших кілька сторін. Це однак мабуть тобі не важно. Якби тобі справді було дуже потрібно, тоб я міг дати переписати котрийсь із примірників, або навіть оба разом. А на разі пересилаю тобі наш приватний список музеальних збірок в ньому на 349. стр. найдеш зміст обох примірників.

Напиши мені отже, що я маю робити. Коли виходить 3. том твоєї «Історії підземних міст»? Над чим тепер працюєш? Я кінчу «Ренеїзм в англ. літературі» й Гектор обіцяв друкувати. Буде того з 20. ар. друку. Поцілуй ручки пані Ліди а тебе цілує й очікує відомости твій

Колбрідж Аттон.

Слуцький поволі обернув голову й подивився на двері. Не звертаючи голови підійшов тихо до дверей й нагло їх відчинивши глянув: в другій кімнаті було тихо. Перейшов її і кликнув спокійно слуги: якби хтось прийшов то прошу сказати, що мене нема. Вернув в робітню і замкнувши двері на ключ, прочитав уважно ще раз листа. Відтак взяв каталог музею і зі сторінки 349. виписав наголовок «plunge» і біля цього написав 349. Закурив папіроску й зі своєї бібліотечної шафи здіймив мистецьку різьбу Венери з Мільо. Відкрутив обережно підставку й звідсіль вилупив маленьку грудочку засохлого гіпсу. Розмочив гіпс в склянці чистої води й підійшов до величезного килима, котрий маєстатично покривав майже цілу стіну кімнати. З цілого ряду торочків відчислив по черзі 3, 4 і 9 і вложив їх до води із розпущеним гіпсом. По хвилині вода прибрала зеленаво-жовту краску й почала пінитися. Тоді Слуцький розлив воду на мисочку й замочив в ньому листа. Букви поволі тратили краску й почали виходити числа й якісь знаки. Коли перший зміст зблід зовсім, Слуцький скоро виняв листа й засвітивши сірничку почав нею обсушувати папір. Папір зчорнів раптово а зелено-жовті знаки зробилися виразними й ясними.

Відтак Слуцький взяв найновіше видання Гортера «Енциклопедії» і кожне відчитане число множив по черзі через 3, 4 і 9 а коли сума вказувала сторінку в «Енциклопедії» він звідсіль виписував першу букву слова кожну в окремій стрічці. Виписавши всі почав ще раз порівнювати й по двогодинній праці відчитав:

»За всяку ціну одержати акти процесу трійки. Повідомити Омара, що Львине серце жде його в С. Мікуляш, пансіон «Тишина». Перевезти туди

два дні пізніше трійку — тимчасово хай замешкають в Тарі в чорного генерала. Їх прихід сподіваний і все приготовлене.

Обіду не варити ані нічого не печи, акта передати чорному генералові, якби не вдалося телеграфувати: посада занята. Всі сили спрямувати на вічного жида. Повновласти шефа ці самі.»

В двері легко застукано. Слуцький здригнувся і на чолі осіла нудьга й слинявий усміх.

— Що там — спитав мляво.

— Пані просять на чай.

— Зараз іду.

Встав і листа сховав в кишеню. Поглянув на годинник, було $\frac{1}{3}$ 7-мої. Воду з мисочки вилив в піч і на мисочку поставив вазон з маленьким лавром. Випростував торочки килима й повертаючися при дверях поглянув на кімнату. Все було на тому самому місці: із бібліотечної шафи біла Венера з Мільо дивилася камінно на портрет Ліди. Легко прижмуреними очима порівняв їх і усміхаючися подумав: зовнішня подібність є...

В ідальні пані Ліда виталася з професором Криличем, що кріпко стиснувши руку Слуцького засів з добре вихованою усмішкою до чаю.

— Я бачиш, до тебе так сказать за ділом — ви не погнівайтесь добродійко, що торкаю тут такої нецікавої справи як викопки в Мофі, але це справа досить нагла.

— Прошу дуже, овшім, воно цікаве не тільки для спеціалістів...

— Тгек — сказав Слуцькій, я не погоджуюся з Бруненштаном, ушко урни сягає варяжських часів...

— Не в тому річ, так сказать бачиш, тільки мені цікаве слідуюче: Ѓзицькі твердять, що це останок часів Лешка...

— Як звичайно — притакнула Ліда.

— Зовсім не дивуюся, вони мають рівне право як ми.

Пані Ліда зимно глянула на мужа й здвигнула раменами.

— Дорога моя, між иншим ти можеш здвигати раменами, це одначе не має впливу на ушко урни.

— Значить ти так відразу погоджуєшся?

— Я ніколи не погоджуюся по скільки не маю доказу ні проти ні за.

Крилич невинно усміхався і почав лагодити:

— Бачиш, тут ходить, так сказать, щоби ми... щоби ми його річево переконали, бо всетаки тут ходить також і о наші... наші національні переконання ну, от розумієш...

— Між иншим — почав поволі Слуцький — при чому тут національні переконання? Раз воно є з часів Лешка значить є здобуток їхньої культури а... тимбільше, що за Ѓзицьким промовляє багато, навіть дуже багато — кінчив мляво дивлячися крізь щілини повік на пані Ліду.

Відтак здорово позіхнув.

Пані Ліда схвильовано відсунула склянку й металевим голосом, підчас коли таємні вогники грали їй в очах говорила:

— У вас так завжди, література, мистецтво, наука мусить стояти поза нацією і поза її горизонтом, А тимчасом на суті воно мається инакше й в инших народах инакше. Завжди в письмі відкидеться національну гордість а в життю і слові йдеться послідовно дальше.

— Кгапітальна — хитав головою Слуцький, — тема до відчиту — »Археологія і націоналізм жіноцтва«...

Пані Ліда закусила уста й звертаючися до Крилича говорила дальше:

— І скажіть мені будь ласка, до чого це все здалося, ці ваші ушка, урни, головки, ручки й тим подібні речі, кому з цього користь, в чому вони посувають наше питоме життя, в чому додають вони щось свого до будови нашої держави — скажіть мені будь ласка...

Крилич крутив галочку з хліба й спустив очі а на устах Слуцького мигнув усміх.

— Гтек, ти знаєш — звернувся до товариша — я признаю Ліді правду — Крилич підніс голову — ти знаєш, я готов записатися на суспільні науки а потім... вступити до підпольної організації — і кажучи це сягнув рукою до руки Ліді хочаби її поцілувати.

Ліда легко почервоніла й встаючи від стола сказала:

— Ні, панове, ми не зрозуміємося, ви поринули в минувшину не бачучи сучасності і не відшукавши свого власного, вам питомого »я«, не живете нинішнім життям. А на мою думку тільки людина сучасності може щось сказати про майбутність.

І сказавши це подала руку Криличеві й легко вклонившись головою мужеві вийшла з кімнати, а Слуцький беручи Крилича під руку й йдучи до своєї робітні говорив поволі:

— Між иншим, уяви собі, що має спільного зі собою ушко урни, підпольна організація і моя жінка. А загальна сума: авантюра через націю!

І входячи до робітні Слуцький поглянув на годинник: стояло $\frac{1}{2}8$ — прижмурих очі й сягаючи до кишені сказав:

— Забув я тобі сказати, дістав я сьогодні листа від Колбрідж-Аттона »Початків арийської архітектури« не можна дістати.

І витягнув поволі листа; лист був цілий білий й чистий а в очі кидалася високе стрімчає письмо: Любий, вибач, що так пізно...

Крилич почав уважно читати а Слуцький поглянув на Венеру з Мільо пригадав грудку гіпсу роспущену у воді й порівнюючи думки й погляди Ліді подумав: і навіть є внутрішня подібність...

II.

Інспектор поліції Петрунішин збудився рано з великим болем голови. Ціле тіло було важке й втомлене. в устах почував терпкість і брак слини. Горло боліло а як дивився на світло то в очах ставали сльози.

— Прокляття — вишептав і втомлено глянув на годинник. — Ах чорт — таж це 12. година. Пфуй!

Пригадував докладно, що минулого вечера сидів на вечері зі своїм шкільним товаришем і його жінкою. Засиділися пізно в ніч а відтак в каварні »на чорній« стрінув слідчого суддю і адвоката Клецкого — говорили про арешт »трійки,« ех це буде сензація! Знамените — цікаво як це все скінчиться — заспіває він їм заспіває... Пфуй, що за поганий посмак, до нічого це пиво, хоч власне кажучи пилося його досить зі смаком... Пфуй...

Петрунішин підвівся важко з ліжка й протер очі та в цю хвиливу різький дзвінок телефону продер тишину. Пиняво взяв слухавку й шепнув: галльо — пфуй — (посмак був страшенно поганий) — Заспав трохи — що — що..... чим довше говорив телефон тим більше блідло лице в інспе-

ктора Петрунішина — при останньому слові він кинув слухавку, мигом вискочив з ліжка та почав нервово одягатися. Вбрання дріжало йому в руках, до кількох хвилин немитий і нечесаний, але вдягнений, велів служниці закласти авто а сам підобравши ключик відчинив скритку бюрка.

Остовпілий глядів в долину:

Шуфляда була пуста.

Через хвилину не міг вимовити слова, ще раз схвильовано перешукав бюрко, потім легко хитаючися підійшов до вікна й опер лице на зимній шибі.

Служниця увійшла й зголосила приїзд авта.

— Хто тут був в мене — спитав крізь стиснене горло.

— Нікого прошу пана, приходив тільки возний як пан спали й взяв приготовані акта, так як пан казали.

— Ви були при тім?

— Спершу була, бо сама йому давала папері, але потім прийшов до кухні жебрак, волоцюга якийсь тай не хотів вступитися, то я пішла до нього а возний заразже прийшов до мене з кімнати та навіть поміг викинути жебрака...

— Це Ян був?

— Ні його син, Ян на відпустці, зовсім подібний до батька, хто не хоче то пізнає, гарний хлопець, молодий, веселий...

В інспектора скипіла лютя.

— Ах ти мурло порепане, тумане тматороканський — ти знаєш — і він обернувся від вікна й йшов до служниці — ти знаєш, що мене обікрали, всі найважливіші акта взяли й це зробив той твій возний — ти — ...й вдаривши дверима інспектор збіг зі сходів лишаючи перестрашену й онімилу слугу на середині кімнати...

— До слідчої тюрми — кинув шоферові.

— Надзвичайне видання «Вістей», сензаційна втеча трьох політичних в'язнів, новий дотеп шефа «революційної організації»! — Петрунішин здержав авто й кинувша пригорщу дрібних монет хлопчиків їдучи далше читав:

— «Сьогодні рано рознеслася по нашому місті жаклива відомість: перед тижнем арештовані три політичні, незвичайно небезпечні в'язні в безлічно-нечуваний спосіб втекли зі слідчої тюрми. Ми свого часу звертали увагу нашій суспільності яких методів підбирають наші вороги на шкоду нашій державі та в який спосіб стараються нас нищити. Одначе наша поліція, хоч як чуйна на всі деморалізуючі прояви, не могла перебачити до якої степені дійде нахабність і безлічність підпольної розвідчої організації.

Завдяки нашому невсипущому редакторові маємо можливість ознакомити наших читачів з докладним ходом втечі в'язнів. Слідчий суддя, наш відомий і гарячий патріот, радник Мацкі як звичайно почав переслухування в'язнів біля 9 год. ранку. Першого в'язня з «трійки» привів тюремний суддя Твердик разом зі жандармом і оставив в'язня в кімнаті, де крім судді находився писар, недавно прийнятий пан Н. Сам-жеж Твердик враз зі жандармом станули біля дверей.

Зізнання тюремного сторожа Твердика.

— «Я ждав біля дверей може кільканайцять хвилин. Відтак з кімнати вийшов пан писар і велів привезти двох других з «трійки». Їх привели

тюремні сторожі Пасек і Котицькі й ми в трійку ждали під дверима. Біля $\frac{1}{2}$ 10 прийшло якихсь двох панів і забажали бачитися з п. радником. Вони казали, що вони адвокати й п. радник по них телефонували. Сказали навіть свої прізвища, Др. Жимек і Др. Кецькі й казали себе зголосити. Один з них був вбраний в м'який капелюх і сірий гумовий плащ, другий в кашкеті й також гумовому плащі, але ясного, на дворі було дощово. Оба мали теки. Я увійшов до кімнати й побачив, що двох в'язнів сиділо на канапі в куті, третій стояв перед паном радником і щось скоро говорив а пан писар писали. Пан радник просили тих панів до себе, я замкнув за ними двері і знову станув зі своїми товаришами біля дверей. Але як я ще був в кімнаті до моїх товаришів, що стояли перед дверима, прийшло якихсь двох вуличників і також хотіли, щоби їх впустити до п. радника. Ми їх не хотіли впустити а тоді вони накинулися на мене, що я, мовляв, якихсь гультайчиків пускаю до п. радника а порядних людей не хочу впустити.

— А скільки вам дали в лапу — почали кричати.

Я розсердився і закликав жандарма а цей їх хотів випроводити з будинку а вони зачали кричати, що вони в республіці а жандармів мимо конституції можна підплатити...

— Ви всі до себе вдалися, кричав один високий з рудою бородою — а ти ніби — каже до жандарма — жонатий а за іншими ходиш...

І ще різно говорили й кричали а що воно було трохи правда то ми сміялися і дивилися крізь вікно як їх провадили (вони мабуть п'яні були) а тоді з кімнати пана радника вийшли оба адвокати і пан писар трохи їх підпровадили й вернули назад а ці панове сіли в авто й відіхали. Ми знову ждали. Врешті прийшов листоноша і приніс телеграму до пана радника й зараз вийшов. Ми знову ждали. А колиж вийшов писар і ніхто не показувався я відважився по застуканню увійти в кімнату: в кімнаті не було нікого!!! На мій крик збіглися дозорці й ми під канапою найшли зв'язаного й одурманеного пана радника й адвоката Др. Жимка а за відсуненою шафою Др. Кецького й листоноша. Всі були зв'язані. В протоколі було написано: »Вибачте панове, що я не записую цього, що говорять обвинувачені — я це докладно знаю і це мені зовсім нецікаво слухати навіть у Вашому достойному товаристві — вам натомість не знадобиться це до нічого. Рівнож не гнівайтесь, що я вжив так немилого способу самооборони — одначе знаючи ваші наміри відносно мене, думаю що в інших обставинах виб зробили це саме зі мною. Маю надію, що ми ще колись побачимось і тому остаю з високою пошаною до Вас відомий Вам шеф.

Телеграма була надана вчора вечер таки в нашому місті слідуючого змісту.

— Дякуючи рухливості й точності вашої пошти ви програли. Листареві поклін і приємної забави бажає — шеф.

Ось на що дозволяють собі підлі чинники в упорядкованій державі! Не можемо не звернутися до нашої поліції з горячим закликом: ратуйте нас, внаслідок батько родини не буде певний свого життя а матір майбутності своєї дочки. Наша безпека у ваших руках!«

Останні вісті.

»Наш репортер успів через кілька хвилин говорити з відомими й загально шанованими адвокатами Др. Жимком і Др. Клецьким. Вони справді коло

$\frac{1}{2}$ 10 одержали телефонічне запрошення від п. радника Мацкого (це як догадуються читачі неправда — говорив з певністю шеф) до його кабінету на довірочну нараду. Одиниця, що говорила крізь телефон навіть казала, що пришло авто. Справді авто приїхало. Завдяки бистроті й чуйності наших поліцейських органів вдалося устійнити число авто: 3691. На жаль авто з цим числом належить до приватного вжитку слідчого судді. Шофер зізнав, що п. радник вислав йому приказ також телефонічно — він пізнав голос п. радника в телефоні, в гаражі... Ніби адвокатів відвіз до їхнього дому... На копії телеграми як надавець зазначений Др. Жимек.

Що на це поліція???

Петрунішин змінював часопис і глибоко задумався: вязні втікли, акта викрадено й то з його приватного мешкання. Що далі? Про викрадження актів ще ніхто не знає, але як дізнаються. Там стільки прізвищ...

Авто здержалось перед слідчими арештами.

III.

Пані Ліда кусала повні соковиті уста й схвильовано ходила по кімнаті. Труси й арештування переведжено по всіх найбільш і найменш підозрілих домах, сліджено всіх молодих людей і в кожному закутку вулиць бачено підозрілих осіб, котрі бистро мірили очима прохожих. заглядали до вікон і стежили...

В дневниках, на устах поліції, в каварні не чути було нічого иншого тільки слово »шеф«. Сотки людей невинно терпіло за нього а тисячі гордились, що з їхньої нації виросла того рода одиниця, яка так по мистецьки кермувала роботою організації приготовлюючи основу власній державі.

Шеф — це було слово. яке викривлювало ненавістю уста поліції, котре запалювало розяреність незмученого в шуканню інспектора Петрунішина, що поклав собі за девізу: він або я!

Петрунішин не міг дарувати шефові його відваги: він захопився втечою »трійки«, прокляв свою неосторожність відносно актів, але не забував, що ця боротьба між ним а шефом є рішача: вониж походять з цієї самої нації а якжеж може дарувати вовк на ланцюгу иншому вовкові котрий жиє вольним життям і роскошується свобідно?

І він стався заїлим, непростимим, безмилосердним. Крок в крок йшов він за слідом, здобував пядь-за-пяддю терен і з кожним днем наближався до цього фатального кінця, наближався зі зимною дикістю в очах, зі затисненими, піною вкритими устами...

Суспільність ждала, шептала собі взаємно сплетні і з тривогою питалася: хто виграє?! І колиб хтось міг вдивитися в душі як одного так і другого відлому суспільности, той би певно сказав: шеф виграє... В це ніхто в скритках душі не сумнівався, як союзники так вороги. І коли у ворогів певність була менша, то у союзників вона заливала серце й добувалася на зверх устами, очима: шеф кругом себе мав атмосферу погідну, сприячу, атмосферу, котру витворили люди, що йому безмежно довіряли й просто магічно впливали на його побіду. Але суспільність не могла йому допомогти, І ця саме найбільш її боліло, невиносимо дражнило й пекло. Вона старалася хоч в частині допомогти своєму герої і це їй вдавалося: сотки арештованих плуталися у відповідях, вказували що раз инших людей, приписували собі раз вину, стягали на себе кари, щоби врешті виказатися повною

невинністю. »Даймо йому як найбільше часу, даймо йому можливість виплутатися із сіті поліції«. А інспектор Петрунішин зривав одні сіті й накидував інші, перескакував з місця на місце, з'являвся всюди й невтомно йшов вперед.

Пані Ліда була в розпуці. Схвильовано ходила по кімнаті, дерла в руках хусточку й думала, думала. Вонаж була головою »жіночого клубу« котрий був тілом і душею відданий справі а в шефа вона була закохана. Просто закохана. Вона уявляла собі його як сильного, високого, стрункого мушину, повного запалу й енергії, завжди молодого, незрівняного. І тут мимоволі приходила їй на думку розлізла стать її мужа із вічно заспаними очима, закопаного в свої горшки, ушка, урни й тим подібні речі. В тамтого десь в очах грає посвята для ідеї а в того розхристаний усміх на лиці з неодмінним »тгек« і »кгапітальне...«

Кілька днів назад при обіді вона почала говорити про шефа з одушевленням, але муж перебив їй:

— Моя кохана, я вже виріс давно з гімназіальної романтики. Мене це не одушевляє!

І позіхнув. Так. Він завжди позіхає. Брр! Вона з обурення не могла скінчити обіду, а він їв з таким смаком! Вона в тій хвилині ненавиділа його самого, його родину, його заняття, археологію, свій дім і себе саму. Вона плакала з пересердя і втулила голову в подушку, щоби ніхто не чув. А тимбільше він — та »слава нашого університету«.

І, будь ласка, такого високоїдейного мушину, що ціле своє життя кидає на терезку судьби, що жертвується в цілопаленню ідеї, тровлять поліційними псами, не дають можності віддиху а професор археології і доктор філософії преспокійно зіває наївшиися до сига й є знаним і славним і має почеси! А тамтого незнаного жде тюрма й смерть!

І в очах пані Ліди появлялися дикі блиски. Вона була готова пожертвуватися в цілости шефові, котрого вона ще зовсім не бачила й не знала, вона була готова кинути на стотисячну товпу в обороні його життя... Ах! З якою приємністю вонаб це зробила на очах свого чоловіка. Чи й тоді вінби зівнув і сказав своє неодмінне »між иншим кгапітально!«

Вона це зробіть! Мусить зробити! Що значить її тендітне життя при боці цього... цього невжитку, цього галапаса... цього... і пані Ліда зі сльозами пересердя в очах кинулася на софу.

Недавно вона сказала вірникові: якби зайшла якась потреба так я завжди стою до розпорядження шефа. Вонаж належить до організації, що пражда небогато робить, але завжди щось е... Вишукує мешкання, передає відомости, переносить листи. Свою роботу сповняє совісно й гордо. Цеж також цеголки, — навіть ці, що возять пісок і глину до будови е робітниками. І вона е також робітницею.

А коли вона це сказала вірникові, він поглянув їй просто в очі й відповів: я це передам шефові. І в кілька днів пізніше сказав їй: в середу потребуватиме вас шеф. Сьогодні середа. Вже від обіду вона жде на вістку — вірник сказав, що прийде рознощик овочів, хай вона куить помаранч і в тй помаранчі котру їй рознощик добавить осібно (»щоб вам смакувало«) буде приказ.

— Прошу пані, чи пані куплять помаранчі, прийшов рознощик. Каже що дешево, — його пан прислав.

Пані Ліда задріжала. Рознощик усміхнено відважив і добавив одну. Пані Ліда, ціла червена взяла її і замкнулася в кімнаті.

В помаранчі в маленькій скляній тубці був зложений папірчик на якому дрібним письмом машини стояло: »підете до дому панства Криличів — по вході в браму праворуч є мешкання дверника — відчинете двері й увійшовши в середину, скажете: двері ваші не зачинені а на дворі буря — дверник відповість: сонце відбивається в калюжі. Тоді ви скажете: покажіть мені сонце й подайте йому ліву руку, Він перепровадить вас через ряд коридорів і коли перший робітник-муляр спитає вас кілька є 8926+136 ви скажете 7; другому муляреві, котрого стрінете на це саме питання дайте відповідь 9 а коміняреві, що стоятиме при дверях на це саме питання дайте відповідь 123816. Потім увійдете в двері — почати перед год. 7-мою і принести зі собою парасольку.«

(Кінець буде)

МЕРІЯМ

Лист

Я вас любив.....

А ви?

Ви відійшли!

Ви в усміх вбралися моїх сумних очей,

(мене не було. Були тільки ви.)

Визнання взяли рук, пестливий шепіт уст,

І вбрали в завій лице рожевих хуст.

Ви кинули мені слова осінних злив

І відійшли.

А я вас так любив.....

ДР. ІГОР ЛОСЬКИЙ.

Юрій Немирич Канцлер Великого Князівства Руського

VII.

Наступив роковий для Річі Посполитої 1648-ий рік. Ціла Україна запалала вогнем козацького повстання, що запалив його недавній сотник суботівський, а тепер грізний Гетьман Війська Запоріжського. Хвиля повстання наближаючись до меж властивої Польщі несла зі собою руїну і смерть цілому шляхоцькому станові. Смерть короля Володислава і безкоролівє, що наступило після цього, страшний розбрат поміж станами і релігійні роздори — все це не віщувало добра Річі Посполитій. Особливо тяжко прийшлося українській соцініянській шляхті. Як шляхта, вона відчувала на собі всі нещастя, які впали на цілий шляхетський стан. Як соцініане вони не могли сподіватись знайти ратунку в коронних землях, де панами публичної опінії були вже в ті часи ОО. Єзуїти. Єдине, на що могли розраховувати це те, що на польський престол буде обраний хтось більш толерантний для їх віри. Такою особою був Сігізмунд Ракочий, князь Семигородський. Вся диссидентська шляхта на чолі з Янушем Радзівілом і Юрієм Немиричем, розпочала акцію на користь кандидатури Ракочого. Тому, що ця кандидатура, являється бажаною і для козаків, заінтересовані втаємничують у цю агітацію і Богдана Хмельницького. На цьому ґрунті Немирич зустрічається мабуть вперше з Козацьким вождом. Але всі надії диссидентів на корисний для них вислід елекції не здійснились. Старий Ракочий вмер, а на польський престол вступив Ян Казимир — бувший монах Ордену Єзуїтів.

Немиричі прибули 1648 року на елекційний сойм і були присутні при ухвалі додаткової постанови до закону про волю визнань у Річі Посполитій. Ця додаткова постанова признавала волю лише тим ісповіданням, які визнавали догму про святу Трійцю. Таким чином всі антітринітірії рішуче і на завжди опинялись поза межами закону. Правда тойже Юрій Немирич вніс протестацію, на яку канцлер коронний Юрій Оссолінський відповів репротестацією зазначаючи, що Немирич як єретик, не має взагалі права класти свого підпису під постановами Сойму. Знова інші голоси піднесли те, що Юрій неправно займає уряд підкоморія.

Завдяки впливовим звязкам, Немиричі могли не боятись репресій і вони залишаються на соймі. Лише на кілька днів відїздять з Пржиковським до Торуня, де перевели між собою остаточно поділ батьківської спадщини, а потім їдуть до Кракова на коронаційні свята¹⁾.

Але все тяжче стає для Немирича співжиття з тими державними формами, що панують у Річі Посполитій. Занадто противорічать ці форми тому ідеалови держави, який він собі виробив підчас побуту

¹⁾ Budka — „Przykowscy i rola ich w ruchu reformacyjnym“. (Reformacya w Polsce NN, 13—16 ст. 66).

в Західній Європі. Взагалі від цього — кажучи його словами — »nierząd-у«, він мало добра чекає для Річі Посполитої¹⁾).

Бажання мати на троні Ракочого, се був власне засіб, яким Немирич і інші його однодумці хотіли змінити цей status quo. Ми бачили, що ця спроба не вдалася. Але Немирич все ще не складає рук. Він заохочує свого колишнього товариша подорожі — Андрія Рутковського написати розвідку на тему санації польських фінансів²⁾. Він робить заходи до організації оборони краю перед козацькою навалою. На соймику 1649 року вибирають його київським полковником і він на чолі своєї хоругви бере участь у бою під Зборовом³⁾.

Повернувши після Зборова до дому Немирич підпирає в відношенню до козаків помірковану політику Кисіля, та приймає участь у переговорах з козаками⁴⁾.

Рівнобіжно з тим його відносини з метропольною владою все гіршають. Нарешті на соймі 1654-го року доходить до гострого непорозуміння поміж Королем і Немиричем⁵⁾. А вже два роки пізніше зневірений остаточно, в якихось можливих змінах у Польщі, він рве з нею і одночасно з багатьома своїми одновірцями переходить на бік шведського короля. Малюнок сучасника представляє урочистий акт присяги шляхти, у тому числі і Юрія Немирича, — шведському королю Карлу Густаву, під Сандоміром 3 вересня 1655 року⁶⁾. При боці Карла Густава та його Семигородського союзника, князя Ракочого перебуває Немирич до 1657-го року. Але вже у першій половині цього року бачимо Немирича в Чигирині, де він вступає на службу української козацької держави.

VIII.

У безпосередний контакт з козаками входив Немирич ще на самому початку повстання, коли разом з Хмельницьким і Радзівілом підпирав претенсії Ракочого до трону Річі Посполитої. Руїнницький характер, який мало козацьке повстання на своїх початках зневолювало його навіть до збройних виступів проти цього повстання. Але чим більше внутрішня політика Хмельницького тратила свій руїнницький характер, тим самим вороже відношення до неї з боку консервативного шляхотського елементу уступало місце більш прихильному. Колиж врешті соціальні відносини на Україні устатувалися і Українська Держава стала докочаним фактом, тоді зникли останні перешкоди, що не дозволяли досі, цій шляхті визнати над собою авторитет гетьманський.

Все це відноситься і до Немирича, тимбільше, що будучи у Шведів і Ракочого, він постійно був посередником поміж ними і Гетьманом. Так отже поява його в Чигирині се льогічний наслідок його попередньої діяльності.

Більш вражаючим є факт одночасного переходу Немирича на пра-

¹⁾ Лист Ю. Н. до примаса з дня 7/IX. 1648. »Z dziejów Ukrainy« ст. 566.

²⁾ Заголовок цієї розвідки: Rutcovii — Ctecicae id est de modis acquirendi — Видана вона в Амстердамі в 1650 р.

³⁾ Z dziejów Ukrainy« ст. 568.

⁴⁾ Ibidem.

⁵⁾ Ibidem.

⁶⁾ Малюнок поданий на ст. 566—67 »Z Dziejów Ukrainy«.

вослава. При чому він не обмежився цим, але написав ще заклик до своїх бувших одновірців, де пропонував їм йти його слідами. Історики, особливо польські, дуже осуджують Немирича за це і пояснюють факт його переходу на православ'я виключно мотивами матеріального характеру. Але тоді виникає питання, чому він передтим не перейшов на католицизм і цим не забезпечив собі блискучої будуччини, а вперто тримався свого аріяства і цим собі, як ми бачили, лише на кожному кроці шкодив.

Ні тут причини треба шукати у долі, яке зазнало ціле так зване нововірство в ті часи. В боротьбі двох виразних і скристалізованих світів, всякі типи посередні мусять згинуть. Згнуло тому в часах Хмельниччини і нововірство на Україні. Ці що до нього належали повернулись за нечисленими винятками або до католицизму або до православ'я — куди кому було ближче. — Немирича вже сама його природа вязала з тодішню Русю — і він повернув до православ'я.

Радо витав старий Гетьман Немирича. У цю фазу його міжнародної політики він хотів забезпечити себе добрими зв'язками з західними державами у першу чергу — Прусією, Семигородом і Швецією. А для переведення цих плянів ніхто не надавався так добре як Немирич, завдяки тим солідним зв'язкам і знайомствам, які він посідав у всіх згаданих державах.

Не довго Хмельницький користувався послугами Немирича, бо невдовзі після прибуття останнього до Чигирина, вмирає Великий Гетьман не встигаючи довести до кінця свого життєвого завдання — заповнити сотвореній ним козацькій Державі трівку будучину.

Тому весь короткий, але змістовий період діяльності Немирича, як українського політика припадає на час гетьманування спадкоємця Хмельницького-Виговського. В уряді останнього Немирич займає відразу дуже поважне становище. Він кермує цілою закордонною політикою України.

На жаль ми не можемо спинятись тут довше на діяльності Немирича — бо це значилоб писати докладну історію української міжнародної політики за Виговського, що в нашу тему не входить. Тому зупинимось лише на деяких більш характерних моментах з історії служби Немирича — Українській Козацькій Державі.

Європеець Немирич старається в першу чергу зблизити Україну з іншими європейськими державами. Його сокровенним пляном було зв'язати Україну головню з протестантськими державами півночі і заходу, а може навіть утворити спілку Швеції, Брандербурґії, України і Семигороду у противагу Москві і Польщі. Це мабуть були ті його «еретицькі замисли» про які згадує польський посол Беневський¹⁾.

Першим конкретним кроком на цьому шляху була шведсько українська угода в Корсуні, на якій як перший підписаний Немирич — «барон в Черняхіві». З тих матеріалів, що їх публікує на сторінках записок Українського Наукового Інституту в Берліні — др. Д. Оляничин, ми бачимо, що справа зближення України з Бранденбурґією стояла на добрім шляху. До Москви і її протекції ставився Немирич засадничо во-

¹⁾ Kubala — *Wojny duńskie* ст. 104. Др. Оляничин — Із матеріалів до українсько-німецьких політичних зносин у другій пол. XVII віу.

рожо. Це цілком ясно, коли пригадаємо, як він поведився підчас перебування у серпні 1658-го року у козацькому таборі московського посла Кікіна¹⁾. Немирич був і не від того, щоби взяти участь у збройній сутичці з московськими воеводами і їх українськими спільниками²⁾. Таке відношення цілком зрозуміле — бо Москва культурно була занадто чужа Немиричеві і він прекрасно бачив московську тактику ширення хаосу на Україні шляхом підбурювання козацької черні проти старшин.

Що торкається Річи Посполитої то хоча культурно вона була ближча Немиричеві, але як ми вже згадували, політично тодішня Польща мало відповідала державним ідеалам Немирича. Погоджуючись на пляни Виговського щодо спілки з Польщею вибирав Немирич з поміж двох менше зло. Недаром каже польський посол Беневський, що з Немиричем значно тяжче порозумітись аніж з його патроном Виговським.

Але обставини складались так, що повороту зі шляху на який станув Виговський не було. При співучасті Немирича складався текст Гадяцької Умови і конституції новоутвореного Великого Князівства Руського, в яким Немиричеви запевнив Виговський почесний пост канцлера. Оскільки мало вже в ті часи цікавила Немирича справа аріанська показує те, що в пактах Гадяцької умови виразно зазначено, що в двох високих школах, які мають бути на Україні забороняється вчити і вчитись особам приналежним до аріанської, лютеранської і кальвінської секти.

Немирич входить у склад делегації Запоріжського війська, яка мала предложити Соймови Річи Посполитої текст Гадяцької умови до ухвалення.

В березні 1659-го року прибуло численне посольство від козаків і шляхти української до Варшави. На 15 квітня — було призначене урочисте засідання Сойму де в присутності короля і всіх високих достойників Річи Посполитої, мав бути відчитаний текст умови, разом з тими змінами, що їх порівнюючи з першою редакцією — домагалась Україна. Вступне слово належало Немиричеві. На щастя ця його промова належить до тих небагатьох пам'яток про Немирича, які нам схоронила історія. Промова ця щодо своєї форми це надзвичайно цікавий зразок ораторського мистецтва тих часів. Вона зраджує неабиякий ступінь освіти і літературного хисту автора. Але і змістом вона дуже цінна. В почуттю власної гідності представника самостійної нації є вона витримана від початку до кінця.

»Вільні приступаємо до цього союзу«. Це провідна ідея цілої промови. І лише в збереженню цієї вільності і рівності поміж двома народами, які різняться релігією, мовою і правом, лежить запевнення їх спокійного співжиття. Бо »держави зберігаються тими самими засобами, якими вони будуються«. Лише певна запорука прав і вільностей українському народу, дозволяє йому на цей союз. Кінчає свою промову Немирич багатомовно королеви в імені »Єгипту руського, землі багатой молоком і медом, плодородної Церери, золотого яблука — войовничого народу руського, славного від віків на морі і суші«³⁾.

¹⁾ Kubala op. cit. ст. 112 і слід.

²⁾ Ibidem ст. 154.

³⁾ Текст промови у Łukaszewicza op. cit.

Не сподобалась польським послам промова Немирича. Більше покори надіялись вони від представника козаків. До тогож вони зовсім не бажали приймати ті вимоги, які ставили козаки. Але положення Виговського було тоді таке катастрофальне, що треба було погоджуватись з тим, чого хотіли Поляки.

Врешті 12 травня прийшло до урочистого запряження умови в її першому тексті. Не співчував цьому Немирич і навіть не з'явився на складання присяги, оправдуючись хворобою¹⁾.

Знаючи нових союзників, а всією душою віддавшись справі забезпечення вільного розвитку рідній землі Немирич, вже після запряження, разом з братом Виговського веде переговори з послом цісарським Лізолею про забезпечення України підтримкою цісаря²⁾. Кидаючись на всі боки Немирич шукає підтримки навіть у Ватикані і збирається їхати в цій справі до Риму.

З цієї поїздки однак нічого не вийшло. Ситуація на Україні зложилася остільки грізно, що Немирич мусів обняти команду над десяти тисячним чужоземним корпусом, щоби ратувати Виговського. Поляки дуже озлобилися на Немирича. Він перешкоджував їм найбільше використати тяжке становище України. Немирич бачив цю зненависть і писав Замойському, що деякі послы наміряються позбавити його життя³⁾.

Не помилився Немирич в цих своїх сумних передчуттях — у місяці серпні тогож нещасливого для України року 1659-го, його вбито на Сіверщині, де він стояв на чолі військового відділу. Вбили його місцеві селяни розагітовані поляками.

Так трагічно зійшов зі сцени цей видатний представник освіченої і державницько-думаючої української аристократії — 'вбитий українськими, руками, що виконували волю ворогів України.

¹⁾ Kubala — op. cit. ст. 224.

²⁾ ibidem.

³⁾ Łukaszewicz op. cit.

Навіщо терпіти?

— Щоби заплатити.

— За що платити?

— За гріхи.... за наші й гріхи ближніх. Бо як се в життю кінчиться болем і смертю і коли біль і смерть не мають ціли служити як заплата, то якийже вони мають змисл, який змисл має взагалі життя?

Поль Бурже „Змисл смерти“.

Вистава преси в Кельні

Оцінка очевидця.

Зпоміж усіх цьогорічних великих вистав в Німеччині здобула собі найбільшу популярність і навіть славу не лише серед німецького, але й серед чужинного загалу перша міжнародна вистава преси в Кельні над Реном. Цей факт стане ще цікавішим, коли усвідомимо собі, що біжучий рік надзвичайно багатий на великі німецькі вистави та що входять тут у гру виставові предмети, які своєю інтересністю, здавалось-би, мусіли в уяві пересічної людини-неспеціаліста відсунути таке «паперове» діло, як преса, на другий план: для прикладу досить згадати, що рівночасно з кельнською «Прессою» відбувається в Монахові вистава «Heim und Technik», що в Берліні недавно слінчилася одинока своїм багатством і технічним оформленням вистава «Відживлювання», в сучасний мент відбувається там міжнародна вистава радієвої техніки, а на найблищі місяці підготовлюється міжнародна вистава легунства. Навіть коли залишимо на боці десятки дальших цьогорічних менших німецьких вистав, то бачимо, що «Пресса» мала і має дуже сильних конкурентів, з якими бореться за душу великої публіки; і об'єктивний обсерватор мусить ствердити, що досі вистава преси втіла собі вибороти блискучу перемогу над такими сильними і для пересічної маси притягуючими об'єктами, як радіо, аероплан і т. д. Це безперечний доказ факту, що ані тепер не перервався великий, початий в останніх певдвоєнних роках, процес звороту людини від позитивізму до чисто духових вартостей; доказ на те, що зародки мистецького експресіонізму і модерної філософії, цих двох могутніх знарядів реакції проти позитивістичного світогляду, впали на урожайну ріллю та що квінтесенція їх перешла вже, залишивши односторонні крайності і знова побратавшись зі здоровим натуралізмом, у кров і кість зах дноевропейських широких мас.

Але кельнська вистава зуміла не лише стати популярною. Вона не здобувала цієї своєї популярності коштом концесій в духовому огляді; вона не відступила ради приподобання масам від серйозного і наукового трактування свого предмету; словом, вона зєднала в собі такі протилежні елементи, як широка популярність, фахова спеціальність і високий духовий рівень.

Оці свої позитивні сторінки завдячує кельнська вистава, крім уже згаданої психічної диспозиції модерного Європейця, для якого сам предмет вистави, як виразник духової, а не матеріальної культури, став таким інтересним об'єктом, головною отсим чи чином:

1) Новість ідеї: уладити першу в культурному світі виставу преси і таким чином зробити психічні змісти предметами наглядного представлення.

2) Величина замислу, якої виразом стали великанські розміри вистави та небувала повнота і різноманітність матеріалу.

3) А головне і в першій мірі неовичайно зручне упорядкування матеріалу та мистецьке оформлення побудоване на підставах психології і на теоретичних передумовах цілком нової виставової техніки.

Не в послідну чергу, нарешті, завдячує «Пресса» свою популярність теж обставині, що відбувається вона якраз в Кельні. Бо-ж кожен відвідувач знає, що поїхавши туди, побачить не лише виставу преси, але й повний історичних памяток, надзвичайно гарний Кельн, в своїй романсько-готичній стилевості такий неподібний до понурих, казармових протестантських німецьких міст. Метрополія західно-німецького католицизму і символ німецької нації на границі романського світа, місто Кельн, подає для подорожника дуже багато цікавого матеріалу як у своїх памятках із староримських часів, так головню в дуже численних, славних своєю красою і своєрідністю, римських і готичних церквах, від св. Марії на Капіталю та св. Герона, могутних памяток з перших століть християнського середовища, почавши, до славнозвiсної, закінченої аж в 1880. р., кельнської готичної катедри включно. Кельн відкриває перед чужинцем у своїх музеях, головним чином в європейської слави музею Вальрафа-Ріхарда, такі вартости, як велика збірка археологічних продуктів староримської культури над Реном, як повна збірка архитворів старокельнської малярської школи, як полотна Мурілля, Дірора й Рубенса, котрий в цьому місті провів свої дитячі роки. Кельн вкінці поєднує в собі з рідкою органічністю стилевість прастарого, дуже добре законсервованого міста з модерністю за вигідністю своїх нових діляниць та є інтересним прикладом повного чарів минушини, а при цьому наскрізь сучасного, 700-тисячного модерного міста. Кельн дає ще й можливість, знайти в найближчих околицях такі інтересні місцевости, як історичний Аахен з катедрою Карла Великого, як принадне, спокійне універсальне містечко Бонн, як промисловий, але при цьому такий естетичний центр модерного плястичного мистецтва — Діссельдорф. А крім того: Рен із романтичною красою своїх берегів прибраних лісами і старими замками. Це все має теж свою велику притягаючу силу і причинюється до прискорення темпа, в якому автоматичні числила при входах вистави начислюють мільони відвідувачів.

Однак головним притягаючим пунктом є все таки сама вистава, яка розложилася мальовничо на східному побережжі Рену та творить своєю панорамою цікавий контраст до потойбічного старого міста. Ціла вистава поміщується у трох великих та в безлічі менчих павільонах. Всі вони побудовані в модерному, річезовому стилі і надають своїми ясними архітектонічними лініями позбавленими всяких прикрас, цілій виставі характеру величі та могутности.

В цій загальній статті не розходиться однак о зовнішній вигляд ані навіть не о дійсне розміщення виставового матеріалу. У відношенню до вистави таких великих розмірів поверховний опис непотрібний, бо він лише розпилює увагу і навіває нуду. Треба тут не провадити читача по окремих саях чи павільонах вистави, а потрібно віднайти цю льогічну нитку, яка є сполучником різнородних її відділів, нанизати на неї найважніші виставові факти і таким чином передати читачеві бодай приблизний образ цілости.

Весь матеріал опрацьовано на цій виставі наскрізь новими методами виставової техніки, яка проявляється поредовсім у відкиненні музейницького, сухого нагромадження матеріалу і старається всюди умістити відповідний фактичний матеріал серед відповідаючого середовища, серед

декорацій видвигаючих дану духову чи матеріальну характеристичну рису преси, Таким чином стає вистава, якої фактичним матеріалом являється преса, через своє мистецьке оформлення збіркою загальної культурно-історичної вартості: стає історією культури, розгляданої як паралеля до одного з наймогутніших своїх проявів, а саме до преси.

Духовим стрижем вистави, довкола котрого органічно групуються всі її відділи і підвідділи, є лінія історичного розвитку преси від її найперших початків аж до найновіших часів. Конкретному оформленню цієї історично-розв'язувальної лінії служать два найбільші павільйони вистави, а саме: музейний будинок, в якому міститься культурно-історичний відділ, і дім сучасної німецької преси.

В культурно-історичному відділі, котрий має цілий ряд великих саль, находимо спробу поставлення глядачеві перед очі повної історії того, що називаємо широким збірним поняттям «преса». У цьому відділі найшли собі найкраще примінення всі добрі помисли і новаторські ідеї з області виставової техніки та сконкретизувалися головню у двох формах, а саме в згаданому вже підготовленню відповідного середовища для кожного відділу та у сильному підкресленню настроєвості в трактуванні поодиноких саль: в методі, я сказав-би, сугестивного впливання на глядача. Найкраще це виявляється в уладженню перших кількох саль цього відділу. Вони не подають жадніського фактичного матеріалу і служать лише психічній підготовці глядача, котрий ввійшов сюди безпосередно із виру вуличного життя модерного великого міста і котрого психічний стан в першому моменті не відповідає новим умовам. При помочі зручно підібраних у зв'язку з темою дальших саль творів плястичного мистецтва та засобів світляної техніки перші салі всугервують цей новий настрій.

Потім іде прегарно оформлена, наглядна історія світової журналістики. Починається дійсно ab ovo: початки журналістики у примітивних народів. Автори вистави добачують перші основні елементи журналістичної праці у техніці взаємного порозумівання дикунів, в їх звуковій і світляній сигналізації як попередників нинішньої духової комунікації, котра при помочі телеграфу, телефону і радіа доставляє газеті підставовий матеріал. Дальше просліджується техніка письма і взаємного порозумівання у старинних народів, при чому головну увагу звернено на античну Грецію і Рим. На світанку середновіччя добачується перші прояви журналізму в актуальних піснях середновічних співаків, котрі таким чином розносили найсвіжіші новинки досить скоро по цілій околиці. Салі, присвячені оцій трубадурській журналістиці, як також ярмарковим пісням, викликувачам і популярним старим панорамам, належить до найкраща оформлених відтинків вистави та подають при помочі найрізноманітніших засобів плястичного мистецтва і музики живий образ середновічного життя.

Перехід до журналістики у вузкому розумінні, як до вістки, розширюваної при помочі письма, творить збірка старих приватних листів, які поволі переходять у рукописні реляції і газети. Дальший ступінь розвою: епохальний винахід Гутенберга, якому присвячено багато уваги. Потім іде дуже живо і цікаво зіставлена збірка газетного і журнального матеріалу 16—19 століть, угрупована коло важних для розвою

преси осіб та історичних подій або періодів. Цей обширний історичний огляд закінчено переглядом величезної пресової продукції з революційного року 1848.

Переходом від історії до живої сучасності служить ряд саль німецької і пруської влад, в яких находимо багато архівного матеріалу, збірку преси з передвоєнних років і з часів світової війни та інформацію про сучасний правний стан преси.

Вкінці останнє, найбільше звено великого історичного ланцюга: кипуча сучасність. Великанський матеріал розміщено у високих, побудованих із цегли, заліза і скла, галлях великого павільйону сучасної преси. Внутрі цього найбільшого відділу можна прослідити знова нову логічну лінію: ходить вже не о історичний розвій, а о представлення генези і поодиноких етапів у витворенні модерного часопису. Перша частина цієї розв'язувальної лінії займається духовою генезою газети. Цю найтруднішу проблему представлення при допомозі поглядового матеріалу психічних процесів редакційної праці стараються автори вистави, не все з успіхом, розв'язати при допомозі найрізноманітніших часобів, від примітивних рисунків і фігур через статистику, моделі редакційних кімнат і т. д. до фільму включно. Друга, більше і безперечно сучільніша частина логічної лінії, на яку нанизано ціле багатство матеріалу, ілюструючого працю сучасної преси, займається матеріальною сторінкою генези часопису, а саме дає точний перегляд співпраці почти, телеграфу, телефону, радія, залізниць, і вкінці головню друкарської та графічної штуки зі всіма їх помічними індустрійними галузями, кипучої праці в модерному пресовому житті, яка демонструється тут-же *ad oculos* і якої вислідом є нове число часопису. Динамічна розв'язувальна лінія генези газети закінчується статичним вузлом, в якому нагромаджене ціле імпонуюче багатство пресової, а частинно і книжкової продукції сучасної Німеччини. І хоча цей послідний відділ має свої великі недомогання та терпить недостачею всякої систематики в розіставленню матеріалу, то все таки він дає глядачеві бодай приблизне поняття про все багатство і різносторонність та повноту сучасної німецької преси, про універсальність, ба часом навіть і про дрібничковість німецького духа.

Паралелю до представленої щойно лінії історичного розвитку на протязі століть творить не менше імпозантний, великий відділ католицької преси; у ньому також подано першу спробу наглядного і вичерпуючого представлення історичного розвитку католицької преси й літератури всіх націй. Зрезигнувавши з поданого вже в інших відділах представлення розвитку матеріальної, технічної сторінки творення часопису і книжки, католицький відділ міг тим більше сконцентруватися на духовому змісті та вспів подати дуже переглядне зіставлення цілого на диво багатого рукописного і друкованого матеріалу, який ілюструє докладно майже 2000-літню історію католицизму та його сучасний духовий рівень. На окрему згадку заслуговує взірцеве мистецьке оформлення католицької вистави, котре спочиває там на принципі витворення в поодиноких салях відповідного середовища для кожного історичного періоду і для кожного роду письменства. Особливо цікаві в цьому огляді саля проповідничої літератури та експозиція релігійної драми. Дуже естетичне, декоративне вжиття гарних творів модерного плястич-

ного і архітектурного мистецтва дає доказ високого розвитку наймодерніших напрямків штуки в католицькому середовищі.

Аналогіями до католицького відділу є далші «світопоглядіві» групи, а саме павільони: протестантський, жидівський і соціалістичний. Жаден з них не може рівнатися багатством історичного матеріалу з виставою католицькою. Також що до своїх розмірів та естетичного оформлення стоїть католицька вистава далеко вище від тих трьох груп. Протестантський відділ подає в своєму шклянному павільоні, який є рівночасно в наймодернішому стилі збудованою церквою, між іншими цікаві зразки пропагандійної літератури, перегляд своїх гуманітарних інституцій та своєї організації. Вартісний теж погляд на мистецько-літературну продукцію сучасних письменників-протестантів. Найвизначнішою сторінкою жидівської вистави є староеврейські рукописи і друки, тоді як соціалістичний павільон дає змогу вглянути в розвиток робітничо-партійної преси всіх країн*) та в діяльність фахових робітничих організацій.

Льогічна лінія вистави, котра, як бачимо, порушується в напрямі еволюційного розвитку або в історичному або в генетичному розумінні, виказує в дальшому певний ухил в бік принципу територіально-національного і оправдує тим способом міжнародність, а власне міждержавність вистави та її загально-європейське значіння. Конкретним оформленням являється тут т. зв. «Дім держав», в якому виставляють свій пресовий доробок 43 ріжні держави світа. Цей довгий ряд окремих вистав преси поодиноких держав можна упорядкувати по лінії від найстрогішого академізму та музейної сухости через експозиції, що зуміли сполучити річевість і змістовність з інтересним або й визначним в мистецькому огляді оформленням, аж до вистав, що в погоні за популярністю відсунули змістову і духову сторінку преси на другий плян та потонули в техніці або в декоративному бомбасті, стаючи таким робом на границі межі поважною виставою а ярмарковим гумбугом. До першої групи годиться зачислити передовсім Австрію та Францію. Середнє місце займає вистава Англії та найкраще оформлені експозиції малих держав, Швеції, Норвегії, Чехословаччини, Голандії, Швейцарії та Бельгії. До третьої групи вкінці зачисляю Америку, яка спекулює на популярність своїми великанськими друкарськими машинами, дальше Еспанію з її пересадною декоративністю та Радянський Союз, який побудував свою виставу у дивачному, псевдомодерному середовищі в західній Європі вже давно застарілих футуристично-конструктивістичних декорацій, трактуючи ці послідні, а не фактичний пресовий матеріал, як головний виставовий об'єкт. Інші держави, котрих вистави можна теж умістити в нашу схему, дають мало загально інтересного матеріалу.

Крім згаданих великих трьох будівель находимо на виставі безліч менших павільонів та відділів, які однак в більшості не мають органічного зв'язку із еволюційно-історичною схемою вистави як цілоти. Помимо того вони причинюються дуже до оживлення вистави та інфор-

*) По нашим відомостях соціалістичний павільон вистави дає змогу вглянути в розвиток німецької соціалістичної преси, боротьби соціалістів проти більшовизму в Росії та ще в деяких інших краях. — Ред.

мують основно про найрізномродніші сфери людської культури. Найважливіші з цих менших відділів — це вистава жіночої преси, студентська експозиція та павільон Східних Прус. Окремо стоять численні, нерозділені цілком поза рамки логічної схеми на якій побудована вистава і дадуться краще оцінювати під торговельно-господарським кутом погляду.

Схематичний характер вище наведеного опису кельнської вистави має безперечно свої великі хиби, бо систематизуючи лише найзагальніші риси і прояви вистави, залишає великі скарби матеріялу та інтересні подробиці поза скобками. Все таки в загальному він орієнтує про цілість вистави та подає ясніші контури, як це зміг-би подрібний та хаотичний опис фактичного вигляду вистави.

Українська преса заступлена дуже неповно, несистематично і доривочно. Частина радянського павільону присвячена Україні, однак як її оформлення так і добір виставового матеріялу вказують на те, що організатори радянської вистави старалися Україну поставити як можна найбільше в тінь та витворити виставу Союзу як одної, нероздільної цілості. Неповний український газетний, журнальний і книжковий матеріял не дає навіть приблизного поняття про фактичний розмах видавничого руху на Україні, а цілому радянському павільону присуща псевдомодерна «стилевість» затирає навіть ці неясні змістові контури, які можна вичитати з виставленого матеріялу.

Зрештою самотнім більшим, Україні присвяченим, відділом є поміщена в німецькому павільоні вистава німецьких українців. Зібраний Українським Науковим Інститутом в Берліні, інтересний і відносно повний матеріял подає ясний образ розвитку німецької літератури про Україну від 17. стол. почавши до найновіших часів.

Незавидне становище України так і можна було предвидіти тому, що ціла вистава побудована не на принципі національності, а державності. З тої причини були Українці змушені обмежитися до виставлення двох неповних торз і до поодиноких експонатів порозтрешуваних по найрізномродніших відділах. Недостаток власної державності мститися в таких обставинах дуже болюче, а при сьогоднішній державницькій системі всяких інтернаціональних підприємств воно інакше бути не може. На всіх міжнародних виставах, конференціях чи змаганнях носимо на собі клеймо недержавної нації — і воно робить репрезентацію при таких нагодах надзвичайно важкою. І хоч при більшій кількості доброї волі зі сторони наших поодиноких організацій і видавництв можна-б було в Кельні примістити по окремих ідеологічних і фахових групах далеко більше українських експонатів, як це дійсно сталося, і тим причинитися до пропаганди серед великої чужинської публіки, то все-ж таки мусимо погодитися з фактом, що доки не матимемо своєї власної держави, ніколи не зможемо на міжнародному форумі вповні достойно репрезентувати нашу велику батьківщину.

В цілості можна про кельнську виставу преси сказати, що вона, як кожне підприємство таких великих розмірів, має багато позитивних, але й багато негативних сторінок. Найкраще це відбилося в голосах преси про виставу. Спочатку зробила новість змісту та оригінальне переведення його в життя величезне враження. В газетних статтях ми

находили самі суперлятиви на адресу »Пресси« та її творців, а сталим епітетом вистави стало було означення »Семе чудо світа,« примінене до цієї вистави вперше одним великим, скандинавським щоденником. Помалу однак одушевлення охолело, всі побачили теж тіневі сторінки, і в поважніших журналах почали появлятися також більше критичні відзиви, залишаючи за виставою велике її значіння та умілість зреалізування, видвигоно і негативні її сторінки, котрі зводяться головню до закиду деякої ярмарковости в способі унагляднювання матеріяльними засобами психічних фактів та до осуджування за великих концесій фінансово сильному світові підприємців-надкладчиків. Певна частина преси, а саме найлівіша і найправіша, бралася навіть осуджувати виставу виключно негативно та доказувати фальшивість принципового становища її авторів і абсурдність роблення психічних змістів предметом вистави. У цих послідних »критиках« грали однак ролю не так річеві, як головню політичні мотиви, і тому з ними серіозно числити не приходиться. Загальне вражіння: при всіх похибках, без яких реалізація цілком нової ідеї не обійдеться, творці кельнської »Пресси« здобули собі головню цю тревалу заслугу, що пішли сміливо новими дорогами, та будуючи тривкі теоретичні й практичні підвалини під небувалий досі тип вистав, для яких матеріялом служать не матеріяльні, а психічні вартости, витворили в області виставової техніки перехід до нового розвоевого періоду. Довели до того, що тепер вже можемо очікувати в недалекій будуччині таких, ще перед роком здавалось-би, неможливостей, як міжнародна вистава лірики, роману, або модерної філософії.

— Ціле роздумування проти самовбивства є видумане людьми, котрі люблять життя і хочуть, щоби всі його так любили як вони. З найбільш звірячого інстинкту вдалося їм зробити чесноту.

— Але цей сам інстинкт — відповів я — доказує, що самогубство є противне природі, противне ладові й противне законові.

— Ідіть дальше, аж до кінця — сказала вона глумливо, скажіть, що це є заборонене Богом... Це малоби принайменше змисл... Я призвичаєна до застанови над життям і знаю, що Бога нема. Знаю, що нема иншого світа. Знаю, що добро й зло є вислідом дідичних спосібностей і примінювань до них....

— А колиб жовнір в окопах, котрийнебудь, котрого ви шануєте, любите, сказав: „Надто терплю, — і забився, що ви про нього думалиби?

— Що він боягуз....

Поль Буржé „Змисл смерти“

Перші українські вибори в Галичині під владою Польщі.

(Продовження)

В перемиському окрузі кандидував з листи ч. 22 безпартійний Володимир Зубрицький. Сю кандидатуру поставив Селянський Виборчий Комітет Перемиського Виборчого Округа, що поширював згадувану вже летючку, а крім цього видав ще слідуючі дві одноднівки:

1) *»Виборчі Вісти«*. **Одноднівка** з перемиського виб. округа. Перемишль, дня 5 лютого 1928. Відповідальний редактор: Іван Гонтарський. Формат часопису, 6 стор. Зміст: Ми а Ви! — Чому не прийшло до одноцільного українського виборчого фронту? — Чому не прийшло до утворення одноцільного українського виборчого фронту в Перемиському окрузі? — Чому ми селяне, видвигнули й піддержуємо кандидатуру проф. Володимира Зубрицького? — Тимчасова відповідь брехунам. — Величаве віче. — Відповідь п. Василю Подубинському. — Ундо-монархісти на брехні їдуть і брехнею поганяють. — Чого ми ждемо й домагаємося від українських послів. — Чому наша ліста прилучена до листи ч. 22.

Ми а Ви! Відповідаємо Вам за всі ваші наклепи й клевети. Відповідаємо всім вам, що уважаєте себе непомильними провідниками українського народу, «одинокими» подвижниками його національно-політичного розвитку. Ви гніваєтеся на нас! Ви що при допомозі гуртково-фамілійних сходин стараєтесь фальшувати громадянську думку, що нахабно присвоюєте собі монополію оцінювання громадянської вартости людей міркою свого вузко-партійного *»wizimisię!«* Ви провідники місцевої організації УНДО, що на право й ліво опльовуєте всіх, що не хотять і не можуть думати так, як Ви!

Слово *»кириня«* й *»киринник«*, *»зрада«* й *»зрадник«* стрічається у вашій пресі дуже часто. Обкидуєте нас ними так, як пастухи обкидують болотом придорожні стовпи. Використовуєте ту обставину, що противники Ваші не посідають ніякої преси, де моглиб очищуватись від тих помий, які Ви виливаєте на їх голови. Свое матеріалістичне самолюбство закриваєте високими націоналістичними кличами, свій заскоружлий партійний інтерес найвищим інтересом Нації! Брудними руками берете чистий і ясний синьожовтий (?) наш Прапор і кричите: Ми! і тільки ми правдива Україна! Всі інші то киринники! то руїники! то зрадники! А коли мимо того бачите, що ваші ряди тають, що широкі маси відвертаються від Вас — Ви пінитесь зі злости, тупаєте безрадно ногами і — далі обкидуєте нас болотом і лайкою. Вам здається, що лайкою закричите свого противника, закричите свою безсильність, свое банкруцтво...

... Чому не прийшло до одноцільного українського національного виборчого фронту?... Тому бо: 1) верхи партії УНДО в своїй більшості складаються з тихих приклонників угоди. 2) Проводирі Унда — це люде, що в великій своїй скількості вміють тільки ре-

презентувати і приказувати, накладати на других всякі обов'язки, а самі лише гарно й плавно говорити.

2) *«Український Виборець»*. **Одностінка** з перемиського виборчого округа. Перемишль, дня 23 лютого 1928. Видавець і відвічальний редактор: Дмитро Доротяк. Формат часопису ст. 6. Зміст: Вімя правди! — Як виглядають „заслуги“ п. Дра Загайкевича? — Голос села. — Чим проводирі перемиського Унда відстрашують селян від листи ч. 22? — Котра листа є чисто українська? — Як виглядала виборча справа в перемиському окрузі в р. 1922? — Виборча ситуація в перем. виб. окрузі. — Передвиборчий рух в перемиському окрузі. — Якими способами перемиські Ундівці „здобувають“ „заяви?“ — Що повинен знати кождий муж довіря? — Новинки.

Вістрє виборчої агітації в тій одностінці, як це вже зі змісту видко, звернене проти УНДО. Крім того поміщено тут виборчу відозву до українського жіноцтва.

Партійний провід УНДО в Перемишлі поборював у своїм окрузі Зубрицького і в тій цілі видав теж дві одностінки:

1) *«Виборча правда»*. Вісти з перемиського виборчого округа. Перемишль, дня 17. лютого 1928. Видавець і відвічальний редактор: Осип Сенечко. Формат часопису, ст. 4. Зміст: До чесних виборців! — Ми а Ви. — У погоні за мандатом. — Чому „селяне“ видвигнули кандидатуру проф. Вол. Зубрицького. — Чому не пришло до утворення одноцільного українського виборчого фронту в перемиському окрузі? — Як виглядає воля народа.

... Коли народові грозить небезпека, коли рішається його будучність і доля многих поколінь, всі чесні громадяне стають одною лавою і зрадником, злочинцем є ця людина, що сміє вносити непорозуміння і роздор у боевий табор. Ми українські селяне перемиської землі, є тим боевим табором українського народа, тою твердинею, на якій мусить заломитися ворожий ниступ. Тому не повинніби найтися між нами люде, що у часі грізної небезпеки підносять мов Каїни злочинну руку на своїх братів-селян. Але на жаль дійсність є инша. Такий чоловік найшовся! І біль огортає серце, що цею людиною є чоловік, якого ми досі уважали порядною людиною. Тим чоловіком є пан Володимир Зубрицький. Вибори для нас це річ життя і смерті... Зубрицький полишиться народним зрадником і двері кождої української хати будуть для нього запертими. Не меншою його провиною є це, що засліплений посольськими дієтами вхопив у руки червону плахту, та до спілки зі соціялістами підготовляє поле до попису комуністам... Для того кождий, хто є свідомий свого національного обов'язку, кождий, що шанує себе та свій народ, мусить і буде голосувати на листу Обеднання ч. 18. та не дасть ошукати себе запроданцям з компанії Зубрицького...¹⁾

¹⁾ Так ведена виборча кампанія проти В. Зубрицького зовсім не перешкодила тим, що її вели взивати його опісля коли він вже побідив, щоб — получився з ними... Се кидає характеристичне світло на упадок політ. розсудку й такту.

2) *«Українська виборча правда»*. Вісти з перемиського виборчого округу. Перемишль дня, 1-го марта 1928. Видавець і відвічальний редактор: Євген Домарадський. Стор. 8. Зміст: Виборці. — Лже — пророки з листи ч. 22. Брешіть — але міру знайте! — В ім'я правди! — Заява. — Пане Зубрицький, — а як то там з Вашим словом честі? — Пересторога. — Як Зубриччики баламутять народ. — Як то професор Андрій Сабат піймав в Корманичах облизня. — Чи Вам не сором так обріхувати людей? — Ільків-Зубрицький. — Брехунів учать розуму. — Як хто працює! — Як п. Зубрицький бреше і деморалізує нарід.

Весь зміст цієї одноднівки, як бачимо з поданого, змісту звернений проти кандидатури В. Зубрицького.

Документи Укр. Партії Праці (У. П. П.).

1) *«Люде праці!»* Афіш формату 72×91. Накладом Андрія Микитки. З друкарні „Діла“. Відозву підписали: За Українську соціалістичну групу „Вперед!“ Лев Ганкевич, Іван Квасниця. За Укр. Соц.-Радикальну Партію Праці: Вячеслав Будзинівський, Кость Личківський. За Союз Українців міста Львова: Петро Сенюта, Роман Сказинський, за місцевий Комітет УСГ. „Вперед!“ Волод. Темницький, Волод. Кубіцький, за місцеву Громаду УСРП: Матвій Стахів, Гриць Остапович.

Товариші! Громадяне! Український працюючий Львів мусить вибрати свого заступника до варшавського сойму! Цим заступник мусить бути тільки український робітник, як представник цієї верстви, що побіч українського селянина становить подивляючу більшість в нашому народі. Волею українського населення міста Львова проголошений кандидатом зі Львова Порфір Буняк друкарський робітник... Люде праці! В хвилині, коли на цілому світі робітничі класа здобуває свої національні і соціальні права, український пролетаріят не остане по заді. Українські жінки! Не забудьте, що Ви тепер нарівні з мужчинами стоїте на арені публичного і громадянського життя! Тому докажіть, що Вашим заступником мусить бути тільки український робітник!...

2) *«Люде праці»*. **Летючка** того самого, що повищий афіш, змісту в форматі 15×24.

3) *«То є правда!»* Накладом К. Личківського. Друкарня Ставропігійського Інституту у Львові. 24×31.

Що УНДО є панська партія — то є правда. Що УНДО є ворогом української держави за Збручем — то є правда... Що УНДО є петлюрівською партією, бо риба воняє від голови... Що УНДО хоче згоди з польськими панами — то є правда! Що УНДО робить скрито все те, що УНС робить явно — то є правда!... Що УНС то ганьба для Українського Народу — то є правда!... Що Українська Партія Праці, це одинока щиронаціональна партія Українських селян і робітників... що береться за знесення великої земельної посілости, фільварків та створення умов для віддання тільки українському селянству землі без викупу... це свята правда! Тому

кожний чесний Українець і кожда чесна Українка голосує дня 4. марта 1928 р. тільки на листу Української Партії Праці під числом 26.

4) *»З виборчої лірики«*. Додаток до „Праці ч. 11. 31×46.

Є ще передрук карикатур ундівських діячів, що друкувалися в часописи „Рада“ в передвиборчій часі. Під карикатурами поміщені вірші, теж друковані в „Раді“.

5) *»Український Народе«*. Браття Селяне і Робітники! Українська Партія Праці. Накладом А. Малецького. 32×48.

... Українські Селяне і Робітники! А якж Ваша партія? Хто за Вами постоїть і хто Вас організує для оборони Ваших інтересів і здобуття найвищих національних прав? Ви люде праці. Вашою партією є Українська Партія праці... Українська Партія Праці бореться за здобуття праці всім українським робітникам на їх власній землі, а в першу чергу по містах та фабричних центрах... за віддання українському селянству землі без викупу... На листі ч. 26. стоїть ім'я неустрашимого, славного борця за вашу справу! Ім'я Вячеслава Будзиновського, якого іменем поохрещували Ви Ваших синів!... Вячеслав Будзиновський уже в часі гімназійних студій приготувався до громадського життя. Коли скінчив гімназію мав соціалістичні переконання. До ніякої партії не належав, бо в тому часі не було ще соціалістичної партії.

Приглянувшись життю пильніше, Вячеслав Будзиновський доміркувався до цього, що соціалізм у рільництві бувби руїною сільського господарства і селянина. Зате, Будзиновський знав, що для промислового робітника соціалізм є необхідний. Вячеслав Будзиновський викомбінував таку розв'язку: в промислі завести соціалізм, натомість не заводити його в рільництві, тільки скасувати велику земельну власність і розділити її між хлопів на їхню власність. При такій реформі кожна національна меншість мусить згинуть. Щоби через таку реформу не згинув український промисловий робітник, ні український селянин, треба вперед добитися національної держави... Вячеслав Будзиновський займався від дитинства хлопською справою(1).

6) 7) 8) *»Всі свідомі й чесні Українці й Українки голосуйте тільки на листу Української Партії Праці, якої число є 26«*. Накладом А. Малецького. 25×35.

Є це відозви з поданням чоловічих кандидатів УПП. в самбірському виб. окрузі Др. Роман Секела і Юрко Пастернак, у львівському Антім Гумен, Петро Сенюта і Аркадій Малецький, та в золочівському Др. Михайло Західний і Др. Андрій Стронціцький. В горі кожної летючки вміщені світлини кандидатів, під сподом їх біографії.

Документи „руських“.

„Русскі“ це конгльомерат наших москвофілів і „чистих русских“, бувших російських урядовців з Волині, Холмщини, Підляся і навіть з чисто польських земель. Число їх листи було 20, а розкидали вони на наших землях слідувачі відозви:

1) *»Наш русскій список 20«*. Брошура ІУ. ст. 8. Видало Русское Народное Объединение. Друковано в Гродні.

... Русские люди!... Всѣ, кто считает себя русским, признает-ли он себя бѣлоруссом, малоруссом, великоруссом, старообрядцем, галицким русином, украинцем или польшукон, но в то же время чувствуешь свое кровное родство с русским народом ... — всѣ русские люди объединились в рядах своей единственной національной политической организации Русского Народного Объединения для дружной созиждительной защиты своих законных прав... Мы стоим за полную свободу вѣры, за полную независимость церкви (православной, старообрядческой, греко-униатской) за полное невмѣшательство свѣтской власти в дѣла церкви, и против употребления церкви в качестве орудія для политических и партійных цѣлей.. В дѣлах Церкви мы требуем: 1) предоставленія русскому населенію рѣшающаго голоса в дѣлах своего исповѣданія и имущественных прав своей Церкви (православной, старообрядческой, греко-униатской)...

... Русское Народное Объединение на своем съѣздѣ в Львовѣ 2 февраля 1927 года признало: «Земля — трудовому народу». Закон о земельной реформѣ должен быть осуществлен так, чтобы мѣстное население могло получить нужную ему землю, и если землю надо покупать, то пусть государство облегчит крестьянину покупку, сдѣлав доступными цѣны на землю и пусть даст взаймы на долгій срок деньги, на покупку, как это дѣлал раньше крестьянскій Банк...

2) *«За землю і волю руского народа»*. Галицко-руська народна організація і її програма. Львів, 1928. ст. 16. Політична Бібліотека Г. Р. Н. О. Н. 1. Накладом газ. „Рускій Голос“.

... А головною причиною нашої немочі і безсилля було в давні часи і є ще тепер брак у нас єдності, т. є. свідомості національної (народної) єдності всіх руских племен, брак свідомості, що в єдності сила, правда і воля.. Партійні роздори і самостійники не переводились, і дальше йшли охотно на услуги хитрій покійній Австрії, а за сим і Німеччині. Послѣднѣя війна найліпше показала нам, як наші галицькі засліплені самостійники добровільно і завзято воювали по стороні тих ворогів руского народа і всего славянства і воювали іменно проти своїх-же рідних братів. Та чогож они довоювались? Яку заплату дістали за свою віроломну службу? І що стягнули они на галицко-рускій народ? Знаємо і відчуваємо всі то добре!!! Племінне самостійництво розєднює нас і розбиває наші сили, і ми слабі і безсильні, щоби здобути признані нам конституцією права, щоби їх вибороти собі в соймі і в сенаті. Ми безсильні, щоби розвиватися культурно і економічно. І чи по тім всім мали би ми бути дальше сліпі і глухі і мали би дальше вести себе по погубній дорозі засліпленої партійности і самостійництва?... В національній і культурній єдності руских племен — їх сила і лучша будучність!!!

... 1) Основуючись на фактах тисячелітної історії руского народа, Галицко-руська Народна Організація обстоює твердо національну і культурну єдність всіх руских племен, бо тільки в такій єдності, при свободнім розвою племінних ріжниць, видит запоруку їх культурного і економічного успіха і сили... 7) В цілі належитого і справедливого заспокоєння потреб місцевого населення, Гал.-руська Нар. Організація буде домагатися місцевої автономії руских земель...

... В справі віри і церкви. 1) Г. Р. Нар. Орг. обстоює повну свободу віри, повну незалежність церкви і противиться уживанню їх властями для

якихнебудь політичних чи партійних цілей. 2) Буде домагатися знесення патронату при обсаді парохій і забезпечення рішучого голосу в тім взгляді гарохіянам...

3) *»Земельна політика Польщі на руских землях і що нам робити«*. Політична бібліотека Г. Р. Н. О. Н. 2. Львів, 1928. Стор. 16. Накладом газ. „Рускій Голос“. Зміст: Земля — наша кормилиця. — Земельна політика Польщі на руских землях. — Від заняття Червоної Руси королем Казимиром (1340 р.) до розділу Польщі (1772 р.). — Від розділу Польщі до світової війни. — Під новою Польщею. — Земельний закон з 28. XII. 1925 р. — Яке становище займає і чого домагається „Руска Народна Організація“ в справі земельній і економічній? — Що нам робити?

... Г.-Р. Н. О. буде домагатися передачі землі великих обшарників місцевому і малоземельному населенню без викупу...

4) *»Братя селяне-руські виборці«*. **Летючка** 4 стор. 16×24. Видання: Секції пропаганди Р. А. П. (Руска Аграрна партія) мало-і без-земельних селян в Польщі. Друкарня Ставроп. Інститута.

... Польські політичні партії мають свої польські політичні цілі і они не будут старатися о долю русина-хлібороба. Партії, котрі називають себе українськими так само не дбають о руского селянина, бо їм в голові, „Самостійна Україна“, котру они хотіли би будувати на костях галицького хлопа-хлібороба, не питаються, чи та *»Україна«* потрібна тому народу, котрого они окрестили *»українським«*. Руска Аграрна (рольнича) Партія малоземельних і безземельних селян в Польщі єсть партією, котра ставить собі лише ті цілі, котрі має руске сільське населення в Польщі.

... Р. А. П. не обіцяє груш на вербах або ділення панських маєтків безвикупно,¹⁾ бо розумний господар чи сільський робочий знає, яку ціну мають такі обіцянки...

... Р. А. П. не обіцяє золотих гор і земського раю, але зове до клясової організації всіх, хто трудиться на землі...

5) *»Чорноробучий селянський народе!«* **летючка** 15×24. Накладом Івана Гусаковського.

... Сотки рук різних піявок, котрі літами ссали твою кров протягнулись по твої голоси! Однак найгіршою піявкою, найбільше плюгавим хробом який пасеся на селянським організмі, се так званий *»Сель-Роб«*. Партію ту зробило кількох попівських синів, яких тати навчили добре жити, їсти, пити, а які зійшовши на батьри, бо не хотіли вчитись, продалися жидівським комуністам і за грубі гроші ведуть широку агітацію, туманячи народ грушками на вербі, обіцяючи народови рай, як тільки настане комуна...

6) *»Сам памятай і другого переконай!«* Накладом Руского Голосу. **летючка** 16×24.

¹⁾ Цікаво порівняти програму Р. А. П. з програмою Г. Р. Н. О., яка власне ті грушки обіцяє. (Гляди попередний документ) При виборах йшли вони спільно. — Прим. Ред.

... що голосуючи лише на листу 20, Ти допоможеш вибрати правдивих, непідкупних і непроданих народних представителів і оборонців руского трудового селянського народу! Бо листа 20 то листа борби за прадідну землю без викупа! (Гляди інші документи тієї самої листи! — Ред.)

7) *»До всіх Выборцѣвъ!«* Накладомъ народно-селянскої газ. „Земля і Воля“. **летючка** 24×26.

... Появилися тепер фалшиві пророки, позлѣталось на нашу землю всѣляке гайворонье і хотять заграбити для себе наші мандаты. Потворилися якісь *»Унда«, »Унсы«, »Уха«,* соціалы-радикалы, *»Сель-Робы«* і многихъ иншихъ самозванчихъ партій, котрі розбивають нашу народну Русь, наш народ...

... „УНДО“, до котрого належать богачѣ украинцѣ, адвокаты і инши каты, видячи, що хлопѣ вже не дурный і не такъ легко дасть себе туманити, взяло собѣ до помочи жидѣвъ... То шабесгой! Морочать людямъ головы якоюсь украиною і українською козацчиною. А мы въ часѣ вѣйны видѣли тисячѣ козакѣвъ: тажѣ они таки сами руски люди, як і мы. Жадной України там нема! Русь була і буде во вѣки!...

8) *»Объявите всѣмъ: (Видало Русское Народное Об'єдиненіе)«* **летючка** 4 стор. 15×29. Druk Tanenbauma, Brześé n/B.

... Рускіе люди! На прошлыхъ выборахъ ви голосовали за польскія і єврейскія партіи. Всѣ ваши голоса пропали...

... всѣ бѣлоруссы, украинцы, великоруссы, полѣшуки, галичане, православные, старообвядцы, уніаты і штундисты — всѣ хто чувствуетъ себя членомъ одной русской семьи, ... всѣ при выборахъ пишите только 20...

9) *»Тутейшіе Бѣлоруссы, Украинцы, Великоруссы, Галичане...«* **Яфіш** 33×47. Drukarnia A. Gendlera Brześé n-B.

... крестьяне, рабочіе, ремесленники, интеллигентные труженники, Всѣ всѣ считаючіе себя русскими по національности, языку і культурѣ, всѣ признаючіе себя членами одной русской семьи вот ваш номер 20. ...20 это земля трудающемуся на ней мѣстному крестьянству ...20 это свобода совѣсти і вѣры; сохраненіе вѣковихъ церковныхъ обычаев...

10) *»Выборы в Сенат!«* Накладомъ Гр. Чемериса. Друкарня Ставроп. Инст. у Львовѣ. **Яфіш** 16×92. Подаємо повний текст: *Выборы в сенат! Всѣ рускіи громадяне мужчины і женщины, голосуютъ дня 11. марта до сенату на листу 20.*

Крім сихъ документів поширював часопис „Земля і Воля“ особні додатки накликуючи до голосування на листу ч. 20.

Документи Сель-Роб. Лівіці.

Сель-Роб Лівіця або інакше Єдність Сель-Робу йшла до виборів у бльоку з лівіцею П. П. С. (Польська Партія Соціалістична). До Союму виставила вона листу ч. 19. до Сенату ч. 37. Блок цей поширював слідуучі відозви:

А) Яфіші: 1) *»Голосуйте всі, всі, всі на 19«.* Видання Кузьми Пелехатого, Львів, Богданівка. Літографія А. Андрейчина. Львів, 78×100. (3-коліровий).

Афіш цей представляє робітника і селянина з червоними прапорами і написами: 19 Сель-Роб Лівця — Єдність Сель-робу. У споді слова:

Селяне і робітники!! Ваша виборча ліста 19. Це знак селянсько-робітничої єдності у боротьбі за ваші соціальні і національні права! Всі лавою до виборів, всі враз голосуйте на 19!

«Наше число 19». Видавець Кузьма Пелехатий Львів-Богданівка. Літографія А. Андрейчика Львів. 34×50. (3-коліровий).

На афіші представлені дві жінки: одна показує на число 19, друга змітає мітлою картки з числами 6, 8, 18, 22, 26. У споді напис:

Геть з поганим сміттям!

3) «19 се ліста селян і робітників». Видання Кузьми Пелехатого, Львів-Богданівка. Літографія А. Андрейчика. 34×50 (3-коліровий).

На афіші карикатури ундівців (18) „руських“ (20) і радикалів. У споді малюнок більших розмірів представляє юрбу робітництва, що йде до урни виборчої з карткою 19 і прапорами „Єдності Сель-Робу“, П. П. С. Лівці і „Сельроб лівці“. Під малюнками і карикатурами вірші.

Б) **летючки:** 4) «Товариші! Селяне і Робітники!» Виборчий Комітет Єдності Сель-Робу. Накладом Остафійчука Петра, Коломия. 26×42.

В розгарі виборчої боротьби до законодавчих тіл кличемо до Вас: ставайте в боеві ряди під червоними прапорами визвольного соціалізму. Табор капіталу вже готовий до бою...

... Ми свідомі цього, що вибори до законодавчих тіл це відтинок на величезному фронті боротьби яку ведуть працюючі маси цілого світа з капіталом за завойовання нового суспільного соціалістичного ладу. Ця свідомість вказує в часі виборчої боротьби наші завдання а саме: Роскривати всі брехні і ошукта сучасного капіталізму і фашизму, що як камінні брили привалили працю і життя трудящих. Поширювати і поглиблювати класову свідомість серед найширших селянських і робітничих мас... Наш шлях — класова боротьба: проти фашизму та його прислужників. Проти воєнних затій на СС. РР. і У. С. Р. Р. За землю без викупу. За 8-годинний день праці За робітниче селянський уряд. За право на самоозначення...

5) «Товариші й Товаришки!» Накладом Кузьми Пелехатого. 24×31. (По конфіскації наклад другий).

... Українські пани й попи обнялися з чужою буржуазією проти укр. трудящого народу... УНДО несе загладу працюючим масам. За Ундом швендіються у хвості радикали та Упіписти (УПП). Крутяться мов тріска на воші і дурманять укр. працюючі маси. Староруські хлібороби (20) зі шматом „Земля і Воля“ доганяють при кориті УНС. Розбивають Сельробівський фронт ватажки Правиці Сель Роба...

6) «Від села до села!» Видавець Іван Восьний, Знесіння. 15×23.

... Товариші! На виборах до Союму маєте добрий примір, як пани вміють вас баламутити, щоби розбити ваші голоси та вашу силу. Не давайте себе втягати на манівці хрунівства...

7) »P. P. S. Lewica do robotników i chłopów!« Nakładca: Komitet wykonawczy P. P. S. Lewicy w Krakowie. 31×46.

... Precz z wyzyskiem ludu pracującego! Precz z niewolą polityczną mas pracujących! Precz z panowaniem fabrykantów, bankierów i dziedziców! Niech żyje rząd robotniczo-chłopski! Niech żyje Polska Republika Socjalistyczna!...

Документи Сель-Робу (Правиці) ч. листи 8:

1) »Селяни і Робітники.« Накладом Антона Чернецького. Львів. **Яфіш** 30×55.

... Сельроб це одинока партія працюючих. Всі голоси працюючих селян і робітників впадуть на листу Сельроба ч. 8...

2) »Селяне і Робітники, Селянки і Робітниці«. Українське Селянсько-Робітниче Соціалістичне Об'єднання „Сель-Роб.“ Wajsztejnów Chełm. **летючка** 16×35.

... Протягом віків пани держали Вас в темряві, не допускали до Вас світла правди і тому не диво, коли сьогодні ще багато не знає, хто його ворог, а хто приятель. Пани і тепер не сплять. Як павук снує сітку на мухи, так пани придумують сьогодні всякі лапки на бідного селянина та робітника, щоби його отуманити і використати для себе...

... Бережіться і 19-ки, бо то замасковані кацапи, скриті Рундовці (20). Вони є ворогами змагань українських працюючих мас, хоч прикриваються соціалістичними гаслами. Вони на Поліссю помагають польським шовіністам зробити Полісся не українським, а „тутешнім“. На своїх листах до Союму на перші місця поставили росіян, що сьогодні для ока називають себе білорусинами... І всі вони обіцяють Вам золоті гори. Не вірте... Минулий Союм не дав Вам нічого — не дасть і наступний, бо він буде панський... Сель-Роб бореться за права працюючих... За селянсько-робітничу владу! За право українського народу на самозначення! За розподіл без викупу всіх нетрудових земель поміж бідне селянство і рільних робітників! За усупільнення засобів продукції і обороту... За соціалізм! Геть з 18! Геть з хруні-ядою! Геть з радикалами! Геть з соціал зрадниками (2, 19).

3) »Надзвичайне Видання. Наше Життя«. Холм, лютий 1928 р. Нач. ред. і видавець С. Маківка. Ціна 8 гр. **летючка** 16×48.

... Від будучого союму і сенату ми не сподіємось нічого! Наша перемога лише в нашій організації! І тому наші представники будуть організувати працюючі маси до рішучої боротьби за землю без викупу для селян, за варстати праці для робітників, за соціалізм для всього людства...

У Львові висунула Сельроб Правиця як кандидатів до Союму Осипа Крілика¹⁾ і Іллю Калятинського з листом ч. 36. Виборчий комітет робітничої Лівиці видав слідуєчу **летючку** що підпала конфіскації:

4) »Робітники і Робітниці! Товариші й Товаришки!« Виборчий Комітет Робітничої Лівиці. Львів, дня 25 січня 1928. Накладом Іллі Калятинського, Львів-Замарстинів. 32×48.

¹⁾ Осип Крілик, звісний під псевдонімом, Васильків, націоналіст-большевик, творець Комуністичної Партії Західної України (КПЗУ).

... В той час, коли в СРСР 7 год. день праці являється реальною дійсністю, то при фашистівській диктатурі нормальним являється 10 і 12 год. день праці... Інакше до справи виборів підходимо ми, послідовні марксісти. В той час, коли цілий табір українського націоналістичного дрібно-міщанства, всі ті УНДО, радикали, УПП і другі розвивають нечувану демагогію, обіцяють мало що не золоті гори, лише щоб голосами укр. робітників і селян вдерлись до сойму а там позабувши на всі виборчі обіцянки, торгувати шкурою укр. робітника і селянина так, як це робили ундівські посли з Хруцьким і Козубським на чолі в попередньому соймі — ми справжня лівіця робітників і селян, кажемо відкрито: той, хто обіцяє, що сойм може поправити долю робітничо-селянських мас, цей обманює маси. Бо тільки власною клясовою боротьбою, лиш в тій боротьбі можуть і добудуть трудящі маси поправу свого положення... Проти фашизму, проти війни, за землю без викупу, за самоозначення і т. д., і т. д.

(Докінчення буде).

ЗІ СВІТА.

Парлямент фашистів. Від де-кількох років обговорювано в Італії проект реформи парламенту чи власне заміни його відповідною установою, зорганізованою на відповідних принципах.

Аж нині Велика Рада Фашистів випрацювала підстави нового парламенту, як установи — відповідаючої корпоративній державі.

Згідно засадам корпоративної держави лише фашистівські професійні та станові організації є узнані, як організації публично-правні.

Але ці синдикальні організації були основані лише короткий час тому і не могли ще наповнитися фашистівським духом до тої міри, щоби самі могли взяти на себе представництво народу.... усім організаціям можна дозволити лише стільки, скільки на цьому шляху зробили перший крок....»

В цих словах весь змісл реформи. Замість парламенту партій, загального виборного права — йде парламент — представництво лише тих корпоративних організацій, що стоять на ґрунті фашизму.

Цего мало. Оскільки фашистівські корпоративні союзи організовані в такій спосіб, що «партія» має повну змогу не тільки контролювати, а й керувати ними, то в результаті вона-ж і є рішачим чинником при виборах до парламенту.

Тринадцять організацій господарських, що в них об'єднані італійські продуценти та робітники — запропонує Великій Раді Фашистів список кандидатів до парламенту. Велика Рада розгляне той список та має право вилучити, кого знайде потрібним: »аби була певність, що кожний кандидат є безсумніву фашистівської віри та має здібности, потрібні не тільки для того, щоби заступати інтереси своєї виробничої категорії, але загалом і вищі інтереси народу та фашистівського режиму, які є не лише господарські, а вічні«.

Таким чином вищий орган партії рішатиме фактично про склад корпоративного парламенту. Сміливо можна сказати, що в цьому

факті не тільки негачія самої істоти корпоративної держави, але і загроза буттю нинішнього режиму.

Крім права викреслювати прямі кандидатури — Вища Рада може доповнити список своїми кандидатами і вже в такому вигляді список є готовий. Цікаво, що існуватиме лише єдиний список для білої країни, яка творить один виборчий округ. До голосування управлене не все населення в такій мірі, як це було в парламенті, лише працююче, продукує та не придане шкідливим для «режиму.» Отже активне виборче право з певними обмеженнями належить ширшим кругам, пасивне (право бути вибраним) — лише фашистам. Ніяких «проти-урядових» списків не допускається. Загалом, народ має так-би мовити безмовним «rag acclamation» — затвердити урядову ініціативу.

Фашисти робили переворот аби знищити демократичний режим, що загрожував погубити Італію. Муссоліні — вождь фашизму — не один раз громогласно заявляв, що фашисти правлять, спираючись на свою фізичну силу лише до того менту, коли замість «демократії» — поставлять «корпоративну державу», як нову правду, як провідну політичну дею грядучої Європи... І щож сталося? Корпорація, є лише декорацією а диктатура партії яка абсурдна назва в умовах монополію: *pars, partie* — частина чогось, цілого) одинокою безспірною дійсністю.... Муссоліні завдав цим своїм «парламентом» — страшний, болючий удар тій Ідеї, задля якої можна оправдати і тимчасове насильство... і цим зайвий раз доказав правдивість погляду, що фізична сила ніколи не захоче поступитися своїми привілеями. Наколи фашизм боїться та не довіряє практиці «корпоративної держави» — він має рацію. «Ідея корпорації, ідея класового представництва — є лише втіленням духа нової грядучої людини, нової психології нової державно-творчої верстви, отже нової аристократії.... Без цього, без нового духа: або фікція рад з фактом диктатури комуністичної партії, або фікція корпорацій — з фактом диктатури фашистської партії... І тут і там вимога життя: рада, корпорація, клас... і заміну грубого панування фізичної сили диктатурою партії. На арені історії від нині дві сили: якість і ерархія з одного боку, фізична сила ріжних диктатур з другого.... *Tertium non datur.*

БІБЛІОГРАФІЯ

О. Др. Йосиф Сліпий: **Шляхом обнови.** Львів, 1928. Накладом автора. З друкарні Ставроп. Інст. у Львові.

В „переднім слові“ визначає о. автор ціль свого твору: вказати в підйомі з упадку модерної культури на деякі середники і обяви обнови, а передовсім підкреслити вагу релігії і духового життя в обновленні одиниці і цілого народу.

Книжка ся о. Др-а Сліпого се збірка 10 самостійних, однак відповідно получених статей. Автор порушує слідуючі проблеми: 1) Самопізнання; се *terra ignota* в нинішніх часах, а прецінь передовсім туди повинен чоловік спрямувати око своєї душі: туди лише доходимо до щастя, бож царство Боже є в нас. 2) Св. Письмо; воно лежить далеко поза кругом духових інте-

ресів теперішності. Але коли возьмемо його в руки й бодай „з грубша“ переглянемо, то переконаємося, що се найцінніша книга, яку людство посідає, що се вицвіт і вершок літератури взагалі і для всіх часів. Воно передовсім повинно виховувати людей. 3) Самота; вона конечна для всякого поступу людини, а з другого боку корінь всякого зла: се обосічний меч, яким треба вміти орудувати. 4) Самопошана; вона є фундаментом пошани других і чесного, а то й геройського життя. Вона вимагає через те великої сили волі і характеру. 5) Християнський світогляд („чи можемо ще бути християнами?“); Автор розбирає світогляд енайського філософа Р. Ойкена, його аргументи і труднощі. Ойкен — се благородна душа, котра у своїй філософії лине у світ духа: лише сей світ відповідає змаганням людини як такої. Однак попри се він раціоналіст і зведений труднощами християнської науки проповідає новий природний християнізм. Автор вказує тепер дотепно на парадокси християнізму.

6) Святі; се найкращий розділ твору: автор прегарно рисує контури людської святости. Він чудово відділяє у Святих людський елемент від надприродного та вказує і вияснює різнородність у різних Святих першого а сталість, хоч у різних формах другого. Моральний зміст сего уступу се теза: Святі — се не якісь надзвичайні далекі від життя сумні та понурі типи, старці але люди, котрі без огляду на свій вік та стан вдаряють нас в очі своєю молодістю та геройськістю а дуже часто своїм простим життям.

7) Ікона (свято обновника ікони; промова виголошена 1927 р. в свято іменин Митрополита кир, Андрея); тут вказує о. Сліпий на великий і

найбільший з усього мистецтва вплив ікони на душу вірних.

8) Енцикліка Венедикта папи XV. Вирази надії на підйом католицького Сходу до давнього розцвіту; св. Отець Венедикт XV. поклав багато старань, щоби піднести зі занепаду східню католицьку Церкву і багато з них зреалізував. Він любитель українського народу повторив слова свого славного попередника Урбана VIII.: „*Per vos Rutheni, Orientem convertendum spero*“.

9) Св. Тома з Аквіну; автор підчеркує на початку величезний зріст поваги і сили неосхолястики в теперішніх часах, подаючи відповідні приклади, а опісля переходить до найвизначнішого її заступника, св. Томи Аквінатського. Головна його заслуга се впровадження і усовершення періпатетичної філософії. Св. Тома прочищує її з похибок арабських філософів; він пропагує у всіх, головно в історії пізнання арістотелівські погляди замість платонських. Дальше переходить автор у найголовніщих чертах науку сего філософа буття та зазначає при кінці його святість.. Сей розділ, в яким немов аналізується християнську науку випавби однак далеко краще, колиб автор був підійшов до наукового систему св. Томи більше з критичного, чим історичного боку. Бо далеко важніше те, чи наука св. Томи правдива та як її в теперішності розвивати і примінювати, чим друго — а то й третьорядні проблеми історичної вартости які автор порушує.

10) Церква — творча сила народу; надприродна сила запевнила Церкві, провід в історії людства. Се стверджує аж надто історичний досвід. Вона нормує найкраще всі відносини людей так індивідуальні як соціальні. Щасливий нарід, якого паном є Бог (Пс. 14, 15).

Форма твору легка й приступна. Цитати з різних поетів надають творові більшої краси та всесторонності.

О. Ярсенів

Ювілейний збірник на пошану академіка М. С. Грушевського. Т. І. Українська Академія наук. Київ 1928. VIII., 492 ст.

Цей великий збірник складають статті та дописи з 1) Палеонтології і мистецтва 2) Історії України та 3) Всесвітньої історії. Поза українськими вченими бачимо тут двох німецьких авторів, одного румунського, одного англійського, відомого чеського славіста Л. Нідерле і давніше російського, а тепер професора білоруського університету в Мінську, В. Пічета.

На жаль місце не дозволяє обговорити хоч побіжно, всі статті, що їх містить цей надзвичайно цінний збірник, і тому мусимо спинитись лише на деяких.

Перша частина збірника присвячена історії матеріальної культури, археології і мистецтву. Серед іншого матеріалу бачимо тут опис невідомих досі портретів двох визначних діячів української культури уніятського єпископа Велямина Рутського і Мелетія Смотрицького, відомого письменника і полеміста першої половини XVII-го віку. В тому ж відділі звертає увагу розвідка Б. Пилипенка про т. зв. нові печери в Чернигові. Ця розвідка се дуже характерний прицинок до релігійних відносин на Україні в останні часи. Справа в тому, що ці печери були засновані вже в революційні часи. Без всякого примусу лише під впливом натхнення, яке може дати лише глибока віра, невеликий гурток ченців-селян протягом півтора року збудували під землею ціле маленьке місто. Мало того, ці неосвічені люде спромоглись прикрасити печери чудовою

орнаментикою і різьбою. Для автора розвідки ці печери се лиш „пам'ятка бурхливих часів гострої боротьби конаючої церкви з переможною силою нового побуту“. Для кожного ж хто не є засліпений цією „непереможною силою нового побуту“, який несуть у світ пророки сатанинського безвіря, ці печери це доказ того глибокого релігійного почуття, якого не викориниться жодною антирелігійною пропагандою.

Другий відділ збірника присвячений історії України від найдавніших часів і містить 34 більших і менших дописів і розвідок. Не можемо тут обговорювати цілого цього матеріалу ізза браку місця. Зазначимо лиш наше загальне враження, що серед дослідників нашої минувщини зростає інтерес до тих моментів, які досі звичайно занедбувались. Досліди їх все частіше скеровуються в бік історії змагань України до незалежного державного життя. Отож замітні передовсім дві більші розвідки — А. Яковлева і В. Щербини про „Статті Богдана Хмельницького“. Відомий дослідник Виговщини д-р, Герасимчук подає дуже цікаву розвідку про смерть гетьмана Виговського, цей трагічний епізод в історії традиційного українського самовирізування. В. Пархоменко в статті „До питання про політику гетьмана Самойловича“ бере в оборону гетьмана Самойловича, добачуючи у цього гетьмана „певний політичний ідеал: об'єднання України під керівництвом одного гетьмана, утворення спадкового Гетьманства, льояльна політика відносно Москви, Криму та Туреччини, негативне відношення до Польщі“. Не забираючи становища щодо характеристики Самойловича, не погоджуємось із твердженням автора, буцім то носіями ідеї державної незалежності Укра-

їни були в ті часи „низи“ українського суспільства, натомість поборювали цю ідею і являлись репрезентантами московської політики на Україні кола старшинські. Як знаємо, українські „низи“, на жаль, дуже часто були сліпим рядком в руках московських політиків, щодо старшинсько-шляхецької верстви то хоча своєю анархічною вдачею вона не зуміла витворити з себе одної монолітної групи, яка змоглаби стати фундаментом власної держави, але ця невелика кількість дійсних патріотів і державників, яких мала Україна вийшла якраз з цієї верстви. З дальших дописів варто відмітити невелику, але дуже змістову розвідку І. Черкаського про те „Чи впливав Г. Теплов на гетьмана Розумовського“, яка містить багато цікавого до характеристики останнього українського Гетьмана.

Останній розділ збірника присвячений всесвітній історії. Ми бачимо тут працю віденського професора А. Допша „Про пізньоантичне і ранносередньовічне господарство“ і ще кілька розвідок, переважно чужоземних авторів.

Загалом доводиться ствердити, що цей збірник се цінний вклад в українську літературу. *І. Л.-ий.*

Український Академічний Комітет. Український Науковий Зїзд у Празі 3-7 жовтня 1926 р. Звідомлення Президії Організаційної Комісії Зїзду. Прага 1928 Державна друкарня. Стр. 74, 8°.

60 сторінок тексту заповнені протоколярним звідомленням про перебіг засідань по всіх підсекціях зїзду. Слідом за імям докладчика та темою доповіді майже всюди подане коротке резюме доповіді. При кінці наведений статистичний звіт після якого на зїзді прочитано

154 докладів. що по окремим секціям і підсекціям розклались так: підсекція історична — 18, фільольогічна — 18, філософічно-педагогічна — 6, археології та історії мистецтва — 7, правничо-соціологічна — 24, економічно-кооперативна — 13, природнича — 11, агрономічно-лісова — 17, медична — 20 та секція технічно-математичних наук — 20.

Там же в таблиці приведені цифрові дані про число членів і гостей присутніх на окремих засіданнях та про число осіб, що приймали участь у дебатах. —

Поза протоколярним звідомленням в книжці наведений статут зїзду і подані інформації про відкриття, закриття, книжну виставу та матеріальні засоби зїзду.

Ціла книжка видана досить чепурно, хоч і не бракує деяких помилок, як наприклад, в привітаннях докладчиків. *Е. Т.*

О. Андрій Мельник. „Мати-Марія Матінка Наша“. Рогатин 1925.

Прегарна річ, що коштувала автора цілі літа праці, може бути дійсно провідною книжкою в започаткуванню історії поодиноких наших церков, чи церковних ікон Богородиці. Автор подав нам історичні і літературні замітки та 74 історій ікон Пр. Діви.

Та на жаль технічне упорядкування не до ладу. Знайти в тій книжці, що має 151. сторінок тяжше, чим в найбільшій енциклопедії. При тім зволить о. автор при другім виданню очистити, хоч дещо, мову, бо деякі місця ізза тяжкого вислову прямо незрозумілі, прим: „Один образ дістався в дарунку адміністраторови власних дібр, (sic). Журавлевичеві, в Настасові економію ведучому“. (стор. 125) *о. Е. У.*

Осип Лещук: „Кроваві сліди“. — 164 стор. 16°, Львів — „Добра

книжка "81 випуск ("Вібіліотека історичних повістей" — 5-те число).

Потішаюче це явище, що серед цілої повені сьогоднішних безвартних або маловартних поезій появляються час від часу правдиво цінні та гарні повісті. Безперечно до цього рода повістей повне право приналежності має повість О. Лещука: „Олекса Коцур“, бо про неї тут передовсім говоритимемо. Самі бо „Кроваві сліди“ — це тільки коротенький, але яркий малюнок цих славетних мадярських знущань над нашим народом, що кровавими буквами записалися в нашій пам'яті. Сюжет повісти взятий з дорогих нам днів визвольної війни. Герой довершивши чимало діл у рідньому селі, вступає в ряди укр. армії, де небаром стає вістуном за свою хоробрість. Опісля тяжко ранений переходується через довгий час в одного дядька. Видужавши наганяє ворогам неабиякого страху своїм штудерним деркачем, що зовсім наслідуює стрілянину скоростріла. Одначе дорого оплачує він цю шутку, бо ворожа куля ранив важко його груди та остає в його легенях. В шпиталі переходить він операцію і підчас того дістає від Вітовського іменування на четаря. Рівнож у тому часі дізнається про трагічний кінець своїх родичів і своєї судженої. Тож жертвує своє „мізерне півжиття“ Україні, на славу Богові та на щастя міліонам. Прийшовши до здоровля відходить за Збруч, де переловлює шпіона, відкриває заговор ітп. Ведений невтомним бажанням оборони краю прохає самого генерала Микитку, щоб його приділив на фронт, одначе не дждавши призволення заражується тифом і засипляє вічним сном на „рідній не своїй землі“.

Це повість, що її годиться правдиво щиро привітати, бо подібні

повісти в нашій літературі це — рідкість. Є в ній те, що повинно бути в кожній добрій повісті, а чого нашим повістям зовсім недостає цебто: представлення етичної вартости людини. І в тому саме велика цінність цієї повісти. Коли додамо ще, що в цій повісті глибока віра в Бога зогріта сердешним теплом патріотичних почувань — то мусимо признати, що під тим оглядом це повість правдиво зразкова. Недостача цього рода повістей — це одна з найпекучіших потреб нашої літератури, а повість Лещука якраз виповняє бодай в части цю велику прогалану.

Простими та щирими словами розповідає автор усі подвиги нашої армії аж до цієї хвили, коли вона попала в безвихідний чотирикутник смерті. Гарні, позаокруглювані галицькі та закардонні типи, влучне підхоплювання психічних моментів, яскраві описи природи все це великі плюси повісти. Одначе, на мою думку, найбільша її сила в діяльностях, а передівсім таких, що змальовують якісь сумні, трагічні сцени. Усі ті недовомлені слова, ці крики зболілих душ правдиво по мистецьки схоплені. Навіть сам стиль Лещука з його короткістю і ядерністю більше здатний до діялогів, ніж до опису недужих мрій та помотаних гадок. Одно тільки видалось мені спершу дивним. А іменно це, що Олексу, звичайного парібка, який чотири дні ходив до гімназії, сам Вітовський іменував аж четарем. Одначе опісля призадумавшись глибше, добачив я в тому щире бажання автора розбудити в селян віру в їх природні здібности та показати їм до чого вони можуть дійти при усильній праці.

Дотично мови — вона досить чиста, а навіть помічується тут змагання до т. зв. модернізованої мови,

яка одначеніде не впроваджується в якість „хорування на позу“.

Однак дрібні промахи зівсім не зменшують вартости цієї цінної та цікавої повісти, яку з правдивою приемністю можемо кожному поручити. Взагалі в Лещука досить помітний повістярський талант, якого перлами мігби він збагатити нашу літературу. Побажатиб тільки, щоб цей талант розвинувся як найскоріше на тійже царині здорової белетристики.

Ір. Назарко

Роман Купчинський: Перед Навалою, 2. ч. „Заметіль“. В-во „Червона Калина“ Львів, стр. 200.

Продовження „Курилася доріженька“ визначається цими самими прикметами, про котрі ми попередно згадували. (гл. „Поступ“ 205. стр) Історія УСС. представлена ясно й незвичайно мило, дальші події героя Зварича цікавлять чимраз більше читача так, що він з жалем кидає книжочку, мовляв, „така була коротка“. З нетерпеливістю очікуємо дальших частин, щоби щойно тоді, коли матимем цілість, можна було сказати щось більше про справдішну вартість і стійність першого, великого, прозового твору Р. Купчинського.

Л. Нигрицький

Бібліотека Української христ. організації ч. 2. Кірх-Лотоцький, Світила Сходу. Живо переповіджене життя великих Учителів Східньої Церкви: Атаназія Вел., Єфрема Сирина, Василя Вел., Івана Золотоустого й Івана Дамаскина — з короткими замітками.

Ся книжка заповняє хоч в малій мірі велику прогалину в нашій церковній літературі. Крім твору про священство Івана Золотоустого виданого редакцією „Богословського Вістника“ (Д-р. Дорожинський) не маємо зовсім творів з патристики, між тим, коли Поляки вже заснували тепер видавництво перекладу

всіх творів Отців Церкви („Видавництво ім. св. Войтіха“ в Познані) і воно скоро поступає вперед. Видання старанне, мова чиста, у св. Єфрема навіть стихом переложені виїмки його пісень та т. зв. „колисенок Пр. Діви. В замітках до „Івана Дамаскина (в тексті уживає перекладчик Йоан Дам., Йоан Зол., Йоан Єрусалим) згадує про поему Ів. Франка, а поминув в замітці „до Єфрема“, котрого називає „Софійським“ (?) твір І. Франка „Паренетикон“.

Ч. 3. Спіритизм. о. Д-р. Я. Левицький.

Є се коротке представлення розвитку спіритизму, його історія та наука кат. Церкви про спіритистичні появи, як появи і співділання злого духа.

Ч. 4. Життя св. Кирила і Методія, о. Др. Д. Наряді (Єпископ Крижовацький).

Гарне і живо описане життя Апостолів Славян. Книжочка надається вповні до людських читалень і бібліотек.

Ч. 5. Секти й сектанти — Я. Л.

Коротке — може аж занадто — вичислювання протестантських сект та подання їх вірувань. Є се у нас II. книжочка з тої матерії. Перша „Адвентисти-суботники а наука хр. кат. Церкви“ о. Лужницького збиває ложновірство Адвентистів і є „Vade mesum“ для тих, що є zagrożені сею ересю.

Ч. 6. Петро перший уніяцький митрополит України Руси“. Др. Ст. Томашівський.

Темну сторінку нашої церковної історії: наша участь в XIII. вселенським Соборі в Ліоні за папи Інокентія IV. (1245), старається автор на основі чужих і наших історичних джерел прояснити тим, що ставляє тезу і її боронить: „гість на ліонським Соборі 1245, руський ар-

хiepископ-митрополит Петро Акерович, і ігумен св. Спаса на Береговім в р. 1230-1231 — то одна й та сама особа“. Цю історичну розвідку читається дуже цікаво — автор зве її історичним нарисом — і лише побажатиби, щоби в нас більше було таких нарисів, які збуджувалиби зацікавлення ширшого загалу в історичних питаннях.

„Наша релігія“ — І. Том. Свщ. Др. Ярослав Левицький. „Пастирське Богословє“ (Годегетика), „Добра Книжка“ 86 випуск. 1928.

Короткий учебник пастирського богослов'я — для студентів теології на місце обемистої книги о. Юліана Пелеша (1885) та Богослов'я пастирського о. прал. Ал. Бачинського (1902.)

На вступі пояснено пастирський уряд Церкви, але не пояснено головного слова „годегетика“. При § 9. здалосьби при наводженню примірів також приміри з української Церкви — а їх багато — а головню ціле душпастирське життя Йосафата Кунцевича. Деякі священики кажуть, що кожний підручник до науки богослов'я може бути короткий, лише не підручник пасторальної — предмету, що є одним з найцікавіших і що все розвивається і поступає вперід. о. Е. У.

Федір Дудко: Чорторий, роман, фільми української боротьби 1919-1920 рр. кооп. накладня „Червона Калина“ 8°. Львів 1928. стр. 187.

Цей роман ще не скінчений. — „Чорторий“ перша частина великого роману „В заграві“. На обгортці читаємо кілька слів реклямної похвали — рецензії В. Дорошенка: „повість написана легким стилем і гарною мовою“ ітд.

Відносно саме цієї „гарної мови“ можнаби сумніватися: (авто) „затріпотіло задком по мокрому камінню“ а перед тим „шипнуло бен-

золам“, (стр. 7.) або „усмішка на її пухких пунсових, запашних устах“ чи врешті (по вулицях) „гальопують патрулі“ (стр. 185.) — безсумніву, це кожний по сей і по той бік Збруча зрозуміє навіть і не Українець, але... будь ласка, чи це гарна, українська мова??

Це одначе між иншим — тут річ не в мові чи в правдивості слів В. Дорошенка а просто: яку вартість представляє собою цей роман! Виж знаєте, що сьогодні кожна повість „геніяльна“, що другий твір „історичний“ а все призначене „для родин і dorостаючої молодіжи“ й невиносиме нудне та нецікаве...

Прочитавши „Чорторий“ можна сміло сказати: річ гарна, цікава й що дуже важне в нашій повістевій літературі не нудна й не „розвалкована“. Композиція (за деякими незначними хибами) видержана, й держана суцільно та сильно. Але — форма стара й нових прийомів немає. А на мою думку це велика шкода, роман куди кращеб представлявся з дрібною домішкою сучасної зриваної форми. Бо як сюжет так і стиль до цієї форми дуже підходжі. Перш завсе війна (тай ще на Україні!) а відтак стиль, ще й питомий (дозвольте назвати) „наддніпрянський“ стиль.

Style c'est l'homme — сказав колись Buffon чи хтось инший — цеж зовсім сьогодні неважно — а саме в автора є він приємний і „скорий“. Щоби краще зрозуміти цю різницю „наддністрянського“ й „наддніпрянського“ діяльогу я дозволю собі навести для порівняння перший кращий діяльог з не менш вартісної повісті сучасности Р. Купчинського п. з. „Перед навалою“ і „Чортория“.

Напр. „Перед навалою“ стр. 40.
— Добрий чоловік, той старий — сказав Зварич.

— А такий виглядав спочатку непривітний.

— Та й то правда... Але як старі один за другим ходять.

— Може й ми так будемо як вернемо з війни.... ітд.

„Чорторий“ стр. 11-15.

— Ну?

— Слухайте-но... Та цеж...

— Ну, знаєте... Та цеж і той... А проте... От що: конче хочу коронспондентом на фронт...

— О! о! геніяльно! Присяй-бі, геніяльно! З вашим пером та Господи... Ні, чудесно! то виж там той... І потім... ітд.

Ви не думайте, що вище наведені розмови ріжняться, скажемо, що

до поодиноких об'явів психічного стану. Ні, тут ріжниця тільки в стилі і в способі говорення чи то пак писання. Тут заразже побачите й відчуете цю ріжницю виміни думок, що є просто питомою прикметою „нас“ і „їх“. Зновуж я не вхожу що є причиною, тільки ще раз зазначую: велика шкода, що автор не увійшов в спосіб свого писання і не змінив форми повісти. Він тодіб мав повне право дати під титулом „фільма української боротьби“. Це все однаке не відіймає правдивої літературної вартости творів — можемо щиро заявити авторові: очікуємо дальших частин.

Л. Нигрицький

ЛІТЕРАТУРНІ ЗАМІТКИ

Всі твори Г. д'Анунція, що появилися від 1911 р. є поміщені на індексі.

Виставу драм Молієра японська цензура заборонила. За причину подала: неморальність драм, підкопування авторітету родичів, поваги старших і суспільного порядку.

Листи Фльоберта продано за загальну суму 131.000 фр. Одного листа з 1858 р. продано за 14.500 фр.

В Бремі почав виходити новий часопис п. з. „Die Böttcherstrasse“. Перше число, чудово графічно видане є посвячене виставі преси в Кельні.

Помер відомий письменник Бруно Вілле, один з проводирів натуралістичного руху Молодої Німеччини. Свого часу враз з Г. Гавптманном, Б. Бельшем і браттями Гарт творив він т з. „Friedrichs hagen Kreis“.

В Монахові помер в 65 р. життя славний свого часу маляр Ф. фон Штук. Його образи є продовженням романтизму Бекліна.

Знаменита німецька акторка Елисавета Бергнер зажадала від німецьких театрів в Берліні не менш знаменитого гонорару: за один виступ 2.000 мар. нім. (біля 7.000 зол. п.) а за пробу до цього виступу 1000 мар. нім. (3.300 зол.). З цієї причини „Das Tagebuch“ згадує про колишні часи „мистецтва для мистецтва“.

Українська кооперативна накладня „Червона Калина“ в своєму календарі на 1929 р. у відділі оголошень помістила по російськи (!) видання Ставропігійського Інституту і оголошення ...польського тов. „Пишлосьць“. В цей час, коли „Дністер“ звертається до української суспільности з проханням допомоги, бо його існування захитане, українські націоналісти взивають до громадного убезпечування своїх будинків і свого життя в „Пишлосьці“... бо вона своє листування веде по українськи! Який гарний примір послідовности теорії націоналізму в практичному життю!

